פברואר 2022

תעסוקת נשים במזרח ירושלים

השקעה בצמצום הפערים, לנוכח מדיניות ההסללה לעוני

ארבע שנים להחלטה 3790

דו"ח שטח של מען – ארגון עובדים

צילום: ארז וגנר

תעסוקת נשים במזרח ירושלים השקעה בצמצום הפערים,
לנוכח מדיניות ההסללה לעוני - ארבע שנים להחלטה 3790

כתיבה: **ארז וגנר**
עריכה ראשית: **איה ברטנשטין**
עריכה משנית: **רוני בן אפרת**
צילום: **מיכל חי, ארז וגנר, מאגר צילומים מען - ארגון עובדים**
איורים: Irina Siryanova | Dreamstime.com
עיצוב גרפי: studioveredbitan.com

תודות:

נועה דגוני, עיר עמים, שותפה בניהול הפרוייקט.

צוות מען בסניף מזרח ירושלים: **דנה פומרנץ,** רכזת מיצוי זכויות;
שרה איברהים, רכזת פניות;
רזאן משאהרה, רכזת זכויות נשים.

עו"ד ורדית דימרי מדר, המרכז לחינוך משפטי קליני באוניברסיטה העברית.

עו"ד דנה גנוסר, רכזת הקליניקה לזכויות נשים, המרכז לחינוך משפטי קליני באוניברסיטה העברית, השותפה במאבק לפתיחת מעונות יום לפעוטות ובניסוח ההמלצות לסבסוד מעונות היום.

עו"ד אוהד אמר, רכז הקליניקה לעוני ופריפריה, המרכז לחינוך משפטי קליני באוניברסיטה העברית.

עו"ד עביר ג'בראן דכוואר, האגודה לזכויות האזרח, מייצגת בעתירות ותביעות לשוויון ונגישות לשונית מול שרות התעסוקה בשיתוף פעולה עם מען - ארגון עובדים.

נטע פורזיקי, חוקרת כלכלה ותעסוקה במכון ירושלים למחקרי מדיניות, סיוע בניתוח המידע.

תודה לכלל חברות סניף ירושלים במען - ארגון עובדים,
אשר התראיינו ומסרו מידע אישי לצורך כתיבת דוח זה.

פרסום זה הופק הודות לתמיכתו של האיחוד האירופי.

האחריות הבלעדית על פרסום זה נתונה בידי מען - ארגון עובדים ועיר עמים, ואין להתייחס אליו כמשקף בהכרח את עמדת האיחוד האירופי.

מען גם מבקש להודות לארגונים הבאים:

The Social Justice Fund – UNIFOR (Canada)

Women World Day of Prayer (Germany)

תוכן העניינים

מבוא 6

I פרק ראשון: עוני והדרת נשים משוק העבודה, ברקע תוכנית 3790 7

א. מדדי העוני 8
ב. השתתפות בשוק העבודה טרם החלטה 3790 8
ג. רוב העובדים עניים 8
ד. אפליה מערכתית: חסמים מובנים לתעסוקה הוגנת 8
ה. הדרה מהשכלה 9
ו. העדר מסגרות לגיל הרך 9
ז. היעדר נגישות לשרותי רווחה בסיסיים - שירותים סוציאלים, ביטוח לאומי ושרות התעסוקה 9
ח. שוק עבודה פוגעני 9
ט. מאבקן של נשים במזרח ירושלים להשתלב בשוק העבודה 10

פרק שני: תוכנית 3790 לקידום התעסוקה ויישומה 12

א. מעונות יום: היעדר סבסוד מתאים לתשלומי הורים מונע מהורים לרשום את ילדיהם למעונות שנפתחים 13
ב. ריאן - מרכז להכוון תעסוקתי: הצלחה ואפשרויות פיתוח של המרכז 14
ג. מעגלי תעסוקה 15
ד. מרכזי עוצמה 16
ה. תוכנית הון אנושי 16
ו. הגדלת יעד התוכנית להגדלת שעור התעסוקה בקרב נשים בגילאי 25-64 17
ז. העסקה פוגענית בחסות השירותים הציבוריים 17
ח. שירותים ציבוריים לקויים, המופעלים על ידי קבלני משנה 18
ט. צורך דחוף בהרחבת שוק העבודה 19
י. התעלמות מוחלטת מהמחסור הקיצוני בדיור ובתכנון דיור לפלסטינים 20

פרק שלישי: משבר הקורונה – מציאות כלכלית חברתית חדשה 21

א. התרסקות שוק העבודה עם פרוץ משבר הקורונה: פגיעה בנשים וצעירים וזינוק באבטלה 21
ב. ההקלות בקבלת דמי אבטלה - מגיעות לאוכלוסייה חזקה ודוברת עברית 21
ג. חיים עם הקורונה ובלי רשת ביטחון 22
ד. כוח העבודה הפלסטיני בירושלים מודח משוק העבודה 23
ה. החיים מול שוק עבודה ארעי וכאוטי 25

II סיכום והמלצות 26

א. שינוי גישה מאפליה לשוויון 27

ב. הרחבת השירותים הציבוריים הישירים - כלי ליצירת משרות איכותיות ומפרנסות 27

ג. הנגשה לשונית של השירותים הציבוריים 28

ד. הנגשה כלכלית של השירותים הציבוריים 28

ה. הרחבת ההשכלה וההכשרה המקצועית 29

ו. יצירת מקומות עבודה איכותיים ומפרנסים 29

III ראיונות: נשים פלסטיניות במאבק לתעסוקה הוגנת 30

א. ראיון עם ב.ה. 31

ב. ראיון עם ד.פ. 33

ג. ראיון עם ע.ט. 35

ד. ראיון עם ט.ל. 37

ה. ראיון עם ז.א. 38

ו. ראיון עם ה.ק. 40

צילום: ארז וגנר

מבוא:

במאי 2018 התקבלה החלטה 3790 "לצמצום פערים כלכליים חברתיים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים". דו"ח זה נכתב בפברואר 2022, כ־4 שנים לאחר ההחלטה, ושנתיים לאחר פרוץ משבר הקורונה.

מאז כיבוש מזרח ירושלים ב־67, ישראל מקיימת מדיניות של אפליה והזנחה כלפי הפלסטינים תושבי העיר. בתחום התעסוקה והכלכלה, מדיניות זו הובילה למשבר כלכלי וחברתי עמוק, שבא לביטוי במדדי העוני שהאמירו עד לכמעט 80%.

במציאות בה הפלסטינים מהווים כמעט 40% מתושבי ירושלים, משבר בסדר גודל כזה אינו בעיה של הפלסטינים בלבד, והוא משפיע על העיר כולה: אובדן הכנסות מארנונה, והתפרקות חברתית שמובילה לאלימות ופשע. כך, המשבר של האוכלוסייה הפלסטינית הופך אבן נגף לפיתוחה של העיר.

עלויות אלה לחברה, הפכו נושא לדיון בין מקבלי החלטות ואנשי מקצוע העוסקים בירושלים. כך לדוגמה קובע מחקרם של ימית נפתלי ויובל שיפטן,[1] כי בהעלאת שיעור ההשתתפות בתעסוקה של תושבות ירושלים הערביות, טמון פוטנציאל גדול לשיפור כלכלי במזרח העיר וכתוצאה מכך בירושלים כולה.

תובנה זו היא שעמדה ברקע החלטה 3790, שהציבה, לראשונה בהיסטוריה, משאבים משמעותיים לטובת צמצום הפערים הכלכליים חברתיים בין תושבי מזרח העיר ומערבה. התוכנית תקצבה את תחום הכלכלה והתעסוקה ב־259 מיליון שקלים, והציבה יעדים בתחומים חשובים, אותם אנו במען מנסים לקדם, וביניהם:

- הגדלת שיעור הנשים המועסקות.
- פתיחת מעונות יום לגילאי לידה עד 3.
- הכשרה מקצועית והכוונה תעסוקתית.

אולם מעבר למוטיבציה של שיפור מצב האוכלוסייה הפלסטינית לטובת כלכלת העיר כולה, ההחלטה חסרה התייחסות שוויונית לפלסטינים כתושבים שווי זכויות, בזכות ולא בחסד, דבר אשר פוגע בפוטנציאל המימוש של ההחלטה.

במרץ 2020, כשנתיים לאחר קבלת החלטה 3790, פרצה מגפת הקורונה, ששחקה מגמות חיוביות בכוח העבודה הפלסטיני בעיר באופן קיצוני. בשעה שהחלטה 3790 הפעילה ותקצבה מנגנונים שנועדו לפתוח את הדלת לעולם התעסוקה בפני תושבי מזרח העיר, רבים מהתושבים שכבר עבדו, הפכו מובטלים, ועד היום הם מתקשים למצוא את דרכם חזרה לשוק העבודה.

במען אנו פוגשים על בסיס יומי תושבים, ובעיקר תושבות, הנלחמות לשיפור חייהן מול מערכת מנוכרת ומפלה. דו"ח זה נועד לאפשר מבט מקיף וביקורת בונה על החלטה 3790 ויישומה, תוך הבאת קולן של נשים אלה, המתמודדות עם אסון חברתי כלכלי ופוליטי.

1. מכון ירושלים למחקרי מדיניות, ימית נפתלי ויובל שיפטן: "הפוטנציאל הכלכלי והחברתי של יציאת נשים ערביות בירושלים לעבודה", פברואר 2018.

I פרק ראשון:
עוני והדרת נשים משוק העבודה, ברקע תוכנית 3790

"אם אצליח למצוא עבודה, אפילו בשכר מינימום - אני ובעלי יחד נגיע לקו העוני ואולי לא נהיה חייבים לעבור לכפר עקב".[2]

העשור שקדם להחלטה 3790 היה עשור של תמורות קשות במזרח ירושלים. במישור הכלכלי-חברתי, הדבר בא לידי ביטוי בנסיקה חסרת תקדים של אחוזי העוני, מקו 70 האחוזים בעשור הקודם, אל סמוך, ואף מעבר לקו 80 אחוזי העוני.

העוני החריף, המדיניות הישראלית שמונעת מהאוכלוסייה הפלסטינית הכבושה תכנון עירוני, ובמקביל בנייתה של גדר ההפרדה, שניתקה שתי שכונות עיקריות מן העיר (אזור מחנה הפליטים שועפט וכפר עקב אליהן עקרו כשליש מתושבי העיר הפלסטינים[3]), כל אלה התלכדו לאסון כלכלי-חברתי רחב ממדים. מרכיב מרכזי בו הינו מה שניתן לכנות "טרנספר העוני": הגירה כפויה של אלפי משפחות פלסטיניות שנפלטו מתחומי עירן לתוך גיהינום עירוני בלתי מפוקח, שנוצר בשכונות שהופקרו מעבר לגדר ההפרדה.

2. ציטוט מדבריה של משתתפת פלסטינית בסדנה של מען בנושא העוני במזרח ירושלים, שנת 2017. כפר עקב הינה שכונת עוני הנמצאת מעבר לגדר ההפרדה.
3. מכון ירושלים למחקרי מדיניות - השכונות הערביות במזרח ירושלים מחקר תשתיות והערכה, מחנה שועפט, מוראד נתשה, 2019, עמוד 19. מעריך כי בכפר עקב מתגוררים ובמחנה שועפט מתגוררים כ 88,000 תושבים ישראלים מתוך 140 אלף תושבים.

א. מדדי העוני

בשנים 2012–2017, תחולת העוני בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים עמדה על אחוזים בלתי נתפסים, ונעה בין 75% ל־82%. לצורך השוואה, בשנת 2014 למשל, כאשר העוני עמד על 82%, תושבי מערב העיר סבלו מתחולת עוני של 28%: פער של 52%[4].

המצב מתגלה במלוא חומרתו כאשר מסתבר שאוכלוסיית מזרח ירושלים לא סובלת רק מאחוז גבוה של עוני, אלא שהעוני בה נמצא במקום נמוך מאוד ביחס לקו העוני: כך, לשם הדוגמה, ב־2014 82% מתושבי מזרח העיר חיו מתחת לקו העוני, ובנוסף לכך הכנסתם הממוצעת הייתה נמוכה ב־44.1% מהכנסת קו העוני.
הנפגעים העיקריים ממציאות זו הינם ילדי מזרח ירושלים, אשר במשך התקופה הנידונה, מעל ל־80% מהם חיו מתחת לקו העוני. בשנת 2017 למשל, תחולת העוני בקרב ילדים עמדה על 85.7% ובשנת 2014, 86.6% מהם חיו מתחת לקו העוני. שנת 2016 הייתה השנה בה אחוז הילדים מתחת לקו העוני היה הנמוך ביותר – 80.8%.

ב. השתתפות בשוק העבודה טרם החלטה 3790

בשנים 2012–2018, השתתפות תושבי מזרח ירושלים בשוק העבודה הייתה נמוכה בכ־20% מהשתתפות תושבי מערב העיר, ועמדה על 43%–40%, ללא שינוי משמעותי משנה לשנה. זאת לעומת תנודתיות חיובית בקרב תושבי מערב העיר: מ־56% השתתפות בשוק העבודה בשנת 2012 ל־61% בשנת 2018[5].

כאשר בוחנים את הנתונים לגבי גילאי 25–64 ("גילאי המשתתפים העיקריים בשוק העבודה" על פי הלמ"ס), מגלים כי הפער אף מתרחב.

הסיבה לפערים ולמדדי התעסוקה הנמוכים, נעוצה בהשתתפות הנמוכה של נשים פלסטיניות בשוק העבודה, זאת בשעה שהגברים מועסקים באחוזים ניכרים ואף גבוהים מאלה שבקרב גברים יהודים (68%–67% בשנים 2012–2018, לעומת 61%–52% בקרב גברים יהודים[6]).

הדרת הנשים משוק העבודה היא המאפיין הבולט והמשמעותי בהידרדרות אוכלוסיית מזרח ירושלים לעוני, כאשר בקרב הנשים הפלסטיניות ההשתתפות היא נמוכה ביותר: 14% בשנת 2012, ו־21% בשנת 2017 בכלל גילאי העבודה.

ג. רוב העובדים עניים

הצלבת נתוני העוני והתעסוקה מצביעה על כך שבמקרים רבים תעסוקה במזרח ירושלים לא מוציאה מעוני. כך למשל בשנת 2017, 85% מקרב המשפחות בעלי ראש משפחה עובד חיו מתחת לקו העוני[7].

ד. אפליה מערכתית: חסמים מובנים לתעסוקה הוגנת

עוני בקרב עובדים מוסבר הן באמצעות הסללה לעבודות בלתי מקצועיות, והן בשכר הנמוך ותנאי העבודה בעבודות אלו – החל במקומות עבודה המציעים משרות חלקיות בלבד ובשכר נמוך, וכלה בהעסקה פוגענית. המציאות במזרח ירושלים כוללת את כל אלה, לצד אפליה שיטתית בתחומי החינוך והדיור, העדר אזורי תעשייה, תחבורה ציבורית הולמת, שירותי רווחה ובריאות מספקים, ועוד תשתיות מתקדמות הנדרשות לתפקודה התקין של עיר מודרנית.

4. מכון ירושלים למחקרי מדיניות, שנתון 2021, גרף אינטראקטיבי, ז/1 – השתתפות בכוח העבודה בירושלים.
5. נתונים אלו מתייחסים לכלל הגברים והנשים בגילאי העבודה 15 ומעלה.
6. בהקשר זה ראוי להזכיר כי בקרב גברים יהודים נכללים גם תלמידי ישיבה חרדים שאינם משתתפים בשוק העבודה.
7. מכון ירושלים למחקרי מדיניות שנתון ירושלים 2020 לוח ו\2.

ה. הדרה מהשכלה

35% מקרב הנשים במזרח ירושלים לא השלימו 12 שנות לימוד. סיכוייהן להשתלב בשוק העבודה עומדים על אחת לעשר. בקרב הגברים מצב ההשכלה חמור אף יותר: 45% לא סיימו 12 שנות לימוד. כך נראית הסללה לחיים של עוני.

כפי שתיארנו בדו"ח קודם,[8] **תושבי ותושבות מזרח העיר מודרים באופן שיטתי וקיצוני מהשכלה** ו"בעוד שההדרה מהשכלה דוחקת את נשות ירושלים המזרחית אל מחוץ לשוק העבודה, הדרת הגברים מהשכלה דוחקת אותם לעבודות פוגעניות ולא מפרנסות ומשמרת מצב של עוני כרוני."

מציאות זו הינה תוצר ישיר של אפליה רבת שנים מבחינת תקציב ותכנון, אשר באה לידי ביטוי בין היתר גם במחסור חמור בכיתות לימוד,[9] בשיעורי נשירה גבוהים החל מחטיבת הביניים, ובתופעת "הילדים הנעלמים" - כ־27% מהילדים הפלסטינים בגילאי חינוך חובה שמשרד החינוך או עיריית ירושלים אינם יודעים האם ובאיזו מסגרת חינוכית הם רשומים, נכון לשנה"ל תשפ"א.

ו. העדר מסגרות לגיל הרך[10]

נכון למאי 2018, ערב קבלת החלטת הממשלה, רק 2% מהילדים בגילאי לידה עד 3 במזרח העיר היו רשומים במסגרות מפוקחות, לעומת 24% מהילדים בגילאים אלה בישראל. נכון לינואר 2020 התגוררו במזרח העיר כ־40,000 ילדים בגילאי לידה עד 4, אולם פעלו בה רק ארבעה מעונות יום ציבוריים ובהם 20-24 כיתות מעון בסה"כ, ו־28 משפחתונים מוכרים בלבד. לשם השוואה, במערב העיר פועלים כיום 118 מעונות יום ציבוריים ו־440 משפחתונים, כאשר מספר הילדים בגילאי לידה עד 4 עומד על כ־72,000.

בעבודת השטח שלנו אנו נתקלים דרך קבע בנשים, שהצורך שלהן לטפל בילדים מונע מהן לקבל עבודות טובות שהן מעוניינות בהן - שהן במשרה מלאה או במקום מרוחק יותר, ודוחק אותן לעבודות במשרות חלקיות בלבד.

ז. היעדר נגישות לשירותי רווחה בסיסיים – שירותים סוציאליים, ביטוח לאומי ושירות התעסוקה

מחסור בתשתיות תעסוקה בשכונות הפלסטיניות; היעדר הנגשה לשונית לשירות התעסוקה ולביטוח הלאומי; הצורך של שליש מתושבי מזרח ירושלים לעבור מדי יום את גדר ההפרדה בכדי להגיע לעבודה או ללשכת התעסוקה - כל אלה מהווים גורמים נוספים שמקבעים ומבססים את העוני בו שרויים תושבי מזרח העיר.

ח. שוק עבודה פוגעני

החסמים והמכשולים הרבים בדרך לעבודה, הופכים את תושבי ותושבות מזרח ירושלים לטרף קל של מעסיקים פוגעניים.

דוגמה בוטה לכך היא ההעסקה הפוגענית של נשים בחינוך, תחום בו מועסקות רוב הנשים העובדות בירושלים.[11] למרות שחינוך הינו משלח יד אקדמי וענף כלכלי שמירב העובדות בו מועסקות בגופים ממשלתיים או כאלה הנהנים מתקציבים ממשלתיים, העסקה של מורות ומורים בירושלים המזרחית הינה מהפוגעניות ביותר. רבות מהן מועסקות במסגרות פרטיות מנצלות, שאינן מפוקחות כראוי.

8. עיר עמים, מען: מוניטור ליישום החלטת ממשלה 3790 להשקעה בירושלים המזרחית, השלמת השכלה והתאמת הכשרות מקצועיות - תנאי להגדלת שעור התעסוקה ספטמבר 2021.
9. כך למשל בשנת הלימודים תש"פ חסרו 3,794 כיתות לימוד, על פי דו"ח חינוך ירושלים המזרחית - אפליה בצל קורונה (ספטמבר 2020) שפרסמה עמותת עיר עמים.
10. ר' עוד בעניין זה בדו"ח מען עיר עמים - מוניטור ליישום החלטת ממשלה 3790 להשקעה בירושלים המזרחית, רבעון דצמבר 2020 - חינוך לגיל הרך.
11. על פי מכון ירושלים למחקרי מדיניות, שנתון ירושלים לשנת 2021, לוח ז/7 בשנת 2019 38.5% מהנשים במזרח העיר הועסקו בחינוך.

ט. מאבקן של נשים במזרח ירושלים להשתלב בשוק העבודה

למרות הנתונים הקשים, ניתן לראות כי טרם החלטה 3790 הייתה עלייה בשיעור תעסוקת הנשים במזרח ירושלים: בשנים 2016–2017 עלה אחוז כלל הנשים המועסקות ב־4% (מ־17% ל־21%) ובקרב גילאי העבודה העיקריים ב־5% (מ־22% ל־27%). כפי שתיארנו בדו"ח קודם, מיולי 2017,[12] למרות התנאים הקשים והחסמים, יש מגמה גוברת והולכת של נשים הנלחמות להשתלב בשוק העבודה ואינן ממתינות לתוכנית ממשלתית.

גם עובדה זו היא רקע לתוכנית 3790, והיא מראה כי למימוש התוכנית בכלל, ולמטרותיה בתחום התעסוקה בפרט, יש פוטנציאל גדול.

12. מען - ארגון עובדים: "נידונות לאבטלה - נשות ירושלים ה מזרחית במאבק בהשתלבות שוק העבודה". 2017.

צילום: רזאן משהרה

פרק שני:
תוכנית 3790 לקידום התעסוקה וריישומה

פרק כלכלה ותעסוקה בתוכנית החומש פותח בהגדרת מטרה חסרת תקדים: "להגדיל את הפריון במשק, לשלב את תושבי מזרח העיר במעגל התעסוקה, להגדיל את ההכנסות למשק בית במזרח העיר ואת הכנסות עיריית ירושלים". הפרק אף בולט לטובה כשהוא מציב יעד מוגדר להעלאת שיעור הנשים העובדות במזרח ירושלים. מנקודת מבטנו זהו אכן המפתח המרכזי לטיפול בעוני.

לשם יישום מטרות ויעדי הפרק, התוכנית מקצה 259 מיליון שקלים, בשני תחומים: "תעסוקה ורווחה", ו־"כלכלה ומסחר".

במסגרת פרק תעסוקה ורווחה, התוכנית מקצה 212 מיליון שקלים , לקידום השכלה ותעסוקה של נשים, במספר ערוצים:

- **הרחבת שירותי רווחה ותעסוקה, בדגש על תוכניות לעידוד תעסוקת נשים, מניעת נשירה של תלמידים ומצבי סיכון, וחילוץ מעוני** - 75 מיליון שקלים.
- **בניית מעונות יום** - 50 מיליון שקלים.
- **מרכז הכוון תעסוקתי ריאן** - 35 מיליון שקלים.
- **תוכניות לעידוד תעסוקת נשים צעירות** - 26.5 מיליון שקלים.
- **כלים לפיתוח ההון האנושי מתקציבו של האגף להכשרה מקצועית** - 15 מיליון שקלים.
- **הרחבת תכנית "מעגלי תעסוקה"** - 10.5 מיליון שקלים.

ובנוסף, במסגרת הפרק **כלכלה ומסחר**, התוכנית מקדישה 47 מיליון שקלים לתחומים הבאים:

- **תמריץ למעסיקים לקליטת עובדות** - 20 מיליון שקלים.
- **פיתוח וקידום עסקים קטנים ובינוניים** - 12 מיליון שקלים.
- **פיתוח הקמה והרחבת עסקים** - 15 מיליון שקלים.

כאמור, המטרה ששמה לעצמה התוכנית - הגדלת שיעור התעסוקה בקרב נשים במזרח ירושלים, והערוצים בהם בחרה התוכנית לפעול, אכן עונים על התחומים המרכזיים שאנו סבורים שהטיפול בהם יביא לצמצום העוני והפערים. מען פועל שנים רבות, בשותפות עם המרכז לחינוך משפטי קליני באוניברסיטה העברית, עיר עמים ומרכז ריאן להכוון תעסוקתי, לקידום נושאים אלה, מתוך הבנת חשיבותם.

עוד ראוי לציין לטובת התוכנית שהסכומים אותם היא מקצה ליישום הם "סכומים תוספתיים", קרי: סכומים שמשרדי הממשלה הרלוונטיים מקבלים **בנוסף** לתקציב המשרד (זאת בשונה מסכומים שהמשרד נדרש לשלם מתוך תקציבו הקיים, מה שפעמים רבות גורם להיעדר מוטיבציה ליישם את ההחלטות).

נציין כבר בשלב זה, כי על פי דו"ח הסטטוס מינואר 2021 - כמעט שלוש שנים מאז תחילת התוכנית, רק 40% מתקציבה מומש, ורבות מהתוכניות לא הוצאו לפועל כמתוכנן.[13] בהקשר זה חשוב להזכיר את פרוץ מגפת הקורונה, שחיבלה בכלל פעילות המשק, והשפיעה על שוק העבודה גם במזרח ירושלים, ועל יישום התוכנית והשפעתה. עם זאת ראינו כי מרכיבים מסוימים בתוכנית הפגינו יצירתיות והתמדה ראויות לציון גם בתקופה קשה זאת. המרכז להכוון תעסוקתי ריאן למשל עשה שימוש בכלל התקציב שהוקצה לו, ואף השיג יותר מן היעדים אשר נקבעו לו.

פרק זה סוקר את יעדי התוכנית בתחומים ובפרויקטים השונים הקשורים לתעסוקה; יישומם והשגת מטרותיהם; וכן כשלים וחוסרים בתוכנית. בנוסף, נציע בפרק זה המלצות ופתרונות.

13. משרד ירושלים ומורשת. דוח סטטוס ליישום החלטת ממשלה 3790, 2020.

א. מעונות יום: היעדר סבסוד מתאים לתשלומי הורים מונע מהורים לרשום את ילדיהם למעונות שנפתחים

ההחלטה להקצות 50 מיליון שקלים לבניית מעונות יום במזרח ירושלים חשובה: מחסור חריף במעונות יום מהווה חסם מרכזי בפני נשים צעירות המבקשות לצאת לשוק העבודה.

ואכן, מצד אחד, חלה התקדמות משמעותית: תחת תוכנית החומש נפתח בשכונת שועפט מעון חדש ובו מסגרות מפוקחות לכ־100 ילדים, עשרה מעונות נוספים נמצאים בתהליך בנייה בבית חנינה, באבו תור ובצומת קונבר; ומעונות נוספים נמצאים בהליכי תכנון.[14] כמו כן ממפגשים שקיימנו עם גורמי מקצוע בעירייה ובמחלקה לגיל הרך, עולה כי גורמי המקצוע פועלים למציאת מענה לחסמים שונים המובנים במערכת. כך למשל, מערכת הרישום לגנים, והבקשה לסבסוד, היא בעברית בלבד, וגורמים שונים, וביניהם המרכז העירוני שי"ל (שירות לתושב), נרתמו כדי לסייע לפונים הפלסטינים להתגבר על המחסומים הבירוקרטיים ועל מחסומי השפה. הדרכות נערכו גם למנהלות ועובדות המשפחתונים בכדי שיהיו בעצמן בקיאות בהליך הרישום ובקשת הסבסוד.

אלא שכפי שטענו בדו"ח המוניטור "חינוך לגיל הרך" מדצמבר 2020,[15] התקצוב חסר התקדים פוסח על מרכיב מרכזי - סבסוד מתאים של תשלומי הורים למעונות היום. גורמים רבים הבהירו לנו כי העדר הסבסוד המותאם, מהווה מחסום בפני הורים רבים לרשום את ילדיהם.

הסבסוד הקיים אינו מתאים בשני מובנים:

א. היקף הסבסוד: שכר הלימוד הנמוך ביותר הוא 886 שקלים לחודש לילד/ה ו־1,071 שקלים לתינוק/ת. זהו סכום שידן של מרבית המשפחות במזרח ירושלים אינה משגת אותו, או שהוא הופך את היציאה לעבודה ללא כדאית מבחינה כלכלית.

ב. מבחן התמיכה להשתתפות המדינה בסבסוד: בכדי שמשפחה תהיה זכאית לסבסוד שכר הלימוד, על האם לעבוד או ללמוד למעלה מ־24 שעות שבועיות. מדובר בדרישת עבודה בהיקף נדיר עבור נשים מזרח ירושלמיות, מציאות אשר הוקצנה מאז משבר הקורונה. גם דרישת הלימודים איננה ריאלית, בנסיבות של הדרה חריפה מהשכלה ממנה סובלות התושבות.

בהיעדר סבסוד מותאם, התוצאה היא לעתים שמסגרות הטיפול בילדים גובות תשלומי הורים מופחתים, ללא כל החזר מצד המדינה, וכך יציבותן הכלכלית נמצאת בסיכון מתמיד. במקרים אחרים נמנעת מהורים האפשרות לרשום את ילדיהם למסגרות, וסופן של ההשקעות הרבות לרדת לטמיון, ולהשאיר את מעונות היום החדשים, כ"פילים לבנים", ללא נגישות עבור קהל היעד שלהם - אימהות צעירות המבקשות להשתלב בשוק העבודה.

המלצות

במסגרת דו"ח המעקב, גיבשנו המלצות יחד עם הקליניקה לזכויות נשים במרכז לחינוך משפטי קליני של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית. ההמלצות גובשו לאחר שיחות רבות עם נשות מקצוע במחלקה לגיל הרך בעיריית ירושלים, והן מציעות מפת דרכים למימוש ההבטחה הגלומה בבניית מעונות היום: קידום שילובן של אימהות צעירות בשוק העבודה, וקידום החינוך לגיל הרך במזרח ירושלים.

נסקור כאן את עיקרי ההמלצות:[16]

1. הגבלת תשלומי הורים ל־250 שקלים.
2. סבסוד שכר הלימוד גם לאימהות המבקשות להשתלב בשוק העבודה, ולא רק לאימהות עובדות.
3. סבסוד שכר הלימוד גם לנשים הלומדות בתוכניות להשלמת בגרויות, או בקורסים להכשרה מקצועית - נוסף על אלה שהוגדרו על ידי התוכנית עד היום ככאלה שהלימודים במסגרתם מזכים בסבסוד.
4. סבסוד שכר הלימוד גם למי שבן זוגה אינו עובד או לומד.
5. כיסוי עלויות המעון על ידי המדינה בהתחייבות מראש - בכדי לשמור על יציבות המעון ושכר עובדיו.

14. על פי מידע מעיריית ירושלים מיום 16.11.2021.
15. עיר עמים, מען: מוניטור ליישום החלטה 3790 רבעון דצמבר חינוך לגיל הרך 2020.
16. את מלוא ההמלצות ניתן לקרוא ברבעון מען ועיר עמים: מוניטור ליישום ההחלטת ממשלה 3790 רבעון דצמבר 2020.

מרכיב נוסף עליו המלצנו, שאינו נמצא כלל בהחלטה 3790, הינו הפעלת משפחתונים לגיל הרך, כפי שנהוג בישראל עצמה, בפרט בשכונות שמעבר לגדר ההפרדה, וזאת בשל הצורך האקוטי במעונות יום והקושי הפיזי בהקמתם.

ההמלצות והדו"ח זכו לתמיכה רבה, וידוע לנו כי ישנו מאמץ ממשי לקדם את הפתרונות המוצעים מצד גורמים בעיריית ירושלים ובמחלקה לגיל הרך, ועל ידי חברת המועצה מטעם סיעת מרצ, גב' לורה וורטון. אולם נדמה כי ללא תקצוב נוסף הדבר איננו עשוי לשאת פרי.

ב. ריאן – מרכז להכוון תעסוקתי: הצלחה ואפשרויות פיתוח של המרכז

צילום: ארז וגנר

ריאן הוקם ב־2016, וב־2018 מומן על ידי התוכנית ב־35 מיליון שקלים לחמש שנים. במסגרת התוכנית, המרכז נדרש לקלוט 1,500 משתתפים ומשתתפות מדי שנה, מהם 70% נשים. בכל שנה עורך המרכז מאות קורסים, סדנאות, מפגשי חשיפה, הכשרות מקצועיות, וובינרים, וירידי תעסוקה; ומפיץ מידע לקהילה, בין היתר באמצעות סופר וובינרים ושידורים בפייסבוק.

המרכז מצליח לעמוד ביעדים שהוצבו לו ואף לעלות עליהם, וזאת גם בתקופת משבר הקורונה: כך למשל, בשנת 2020, בשיא משבר הקורונה, המרכז מימש 92% מן התקציב, וקלט 2,045 תושבים, מתוכם 78% נשים. בנוסף, המרכז מקיים פעילות ענפה בהשמה לעבודה: בשנת 2020 המרכז גייס 130 מעסיקים למאגר שלו, ויצר 245 משרות חדשות, ובשנת 2021 גייס 128 מעסיקים, ופתח 356 משרות.

ההצלחה הגדולה של ריאן, בפרט בשים לב לעובדה שההשתתפות בפעילויות היא וולונטארית, מעידה הן על המוטיבציה של האוכלוסייה, ושל נשים בפרט, בתעסוקה ובשיפור אפשרויות התעסוקה, והן על העבודה

המקצועית של צוות המרכז, והיחס המעצים שהוא מעניק למשתתפים. מקצועיות המרכז באה לידי ביטוי בהליך הקליטה שכולל אינטייק והשתתפות בקורס בסיסי, בהתאמת תוכנית הכשרה אישית, באיתור מקום עבודה הוגן, ובליווי המשתתפות בצעדים הראשונים בעבודה.

לצד ההצלחה, חשוב לציין (כפי שכבר ציינו בעבר),[17] כי תוכנית ריאן לא מותאמת לספק מענה לאוכלוסייה בלתי משכילה, ואין תוכנית מקבילה הפונה לאוכלוסייה זאת.

חלוקת משתתפי התוכנית לפי השכלה ,כפי שהוצגה לנו על ידי צוות ההנהלה של ריאן,[18] מלמדת על כך שלמרכז מגיע קהל מגוון מבחינת היקף ההשכלה. קבוצה עיקרית הינה משתתפות ומשתתפים אשר תעודתם הגבוהה ביותר היא תעודת תוג'יהי, אולם גם חסרי השכלה בסיסית (11 שנ"ל ומטה), וגם בעלי השכלה גבוהה (16 שנ"ל ומעלה) .

בראיון עם מנהלת המרכז, גב' וופא איוב, היא תיארה לנו את האתגר שנתונים אלה מייצרים, כאשר קצב ההתקדמות לא תואם לרבים מהמשתתפים. כך למשל, בעלות השכלה בסיסית ומטה מתמודדות עם רמת אוריינות נמוכה, אפילו בשפה הערבית, בעוד שבעלות תארים מתקדמים מתמודדות עם הצורך לשלוט בעברית גבוהה, התואמת עבודה במשלחי יד אקדמיים במערב העיר, ואינן זקוקות לשיפור הרגלי הלמידה שלהן או להשלמת תעודה המוכרת בישראל.

גב' איוב תיארה לנו תוכנית חדשה שהמרכז מפתח, שנועדה להתמודד אם אתגר זה. על פי התוכנית יוקמו 3 מרכזים שכונתיים המיועדים לתת מענה לבעלות השכלה בסיסית ומטה, חלקם בשכונות שמעבר לגדר, לצד השקעה במרכז על־אזורי שיספק מענה ממוקד לבעלות השכלה אקדמית. תוכנית זאת תואמת את המלצתנו מרבעון ספטמבר 2021 להשקיע באוכלוסייה הסובלת מהדרה מהשכלה.

המלצות נוספות שלנו בנוגע למרכז ריאן:

1. הכפלת תקצוב המרכז, בכדי שיוכל לממש את תוכניתו להקמת מרכזים ייעודיים לבעלי השכלה ולחסרי השכלה, ולפתוח מרכז מעבר לגדר ההפרדה.
2. התאמת תוכנית הלימודים כך שתתאים להורים הזקוקים להשלמת השכלה, באמצעות תשלום מלגות אשר ישחררו את ההורים מלחץ הפרנסה, ויאפשרו להם להשלים השכלה ולחזור לשוק העבודה בכושר עבודה משופר.
3. שמירה על עצמאותו הניהולית של המרכז, וחיזוק עצמאותו הפיננסית. הישגי המרכז וההתאמה המתמדת של תוכניותיו למצב המשתנה, הם תולדה של הנהגה מקומית הקשובה לציבור המשתתפים ומאמינה בו. אנו מודאגים מדיונים הנערכים בנושא שילוב התוכנית או הכפפתה לשירות התעסוקה הישראלי, וסבורים כי חשוב שהמרכז ימשיך לפעול בצורה העצמאית בה פעל עד כה.
4. הופתענו לגלות במודעות הדרושים של המרכז כי עובדיו מועסקים דרך החברה העירונית "אריאל" ולא באופן ישיר. מהיכרותנו עם העסקה באמצעות קבלני משנה, אנו ממליצים לאפשר למרכז להעסיק את עובדיו ישירות, ובכך גם לחסוך תקורות, וגם להבטיח את העסקתם ההוגנת והיציבה של העובדים.

ג. מעגלי תעסוקה

התוכנית מקצה 10.5 מיליון שקלים לשירות התעסוקה, ומנחה אותו להרחיב את תוכניתו - "מעגלי תעסוקה", לטובת מתן כלים תעסוקתיים נוספים, ולקלוט מדי שנה 1,200 משתתפים, מהם 70% נשים.

התוכנית מיועדת לסובלים מאבטלה כרונית, והיא מותאמת לנשים מעוטות השכלה בסיסית. למרות שמדובר בקבוצת אוכלוסייה מוחלשת, המהווה אחוז חריג בגודלו מן האוכלוסייה הפלסטינית, התוכנית מתוקצבת בפחות מחצי מתוכנית ריאן.

17. עיר עמים, מען: מוניטור ליישום החלטת ממשלה 3790, רבעון ספטמבר 2021.
18. ראיון עם וופא איוב, מנהלת מרכז ריאן להכוון מקצועי, 3.2.2022.

דו"ח סטטוס ליישום החלטת ממשלה 3790 לשנת 2020,[19] לא מציג מדדי הצלחה לתוכנית או את כמות המשתתפים בה.

כפי שציינו ברבעון ספטמבר 2021,[20] וכפי שעולה מן הריאיון של ה.ק.[21] המשתתפות מתלוננות על מוטיבציה נמוכה של המנחים, דלות הסדנאות שלא מרחיבות את האופק התעסוקתי שלהן, ועל הלחץ המופעל עליהן להשתלב בכל מחיר בשוק העבודה.

לצערנו, במהלך השנים ייצגנו גם נשים שנתקלו בהתנהגות פוגענית מצד מנחים בתוכנית.

בנוסף, לאורך רוב תקופת הקורונה, התוכנית לא פעלה כלל.

ד. מרכזי עוצמה

התוכנית הקצתה 75 מיליון שקלים להרחבת שירותי רווחה ותעסוקה בדגש על עידוד תעסוקת נשים, מניעת נשירה של תלמידים, וחילוץ מעוני.

במסגרת התוכנית לחילוץ מעוני, הוקמו 6 מרכזי עוצמה, שתפקידם לספק מענה למשפחות וליחידים (1,000 משתתפים בתקופת החומש), המתמודדים עם עוני והדרה חברתית, בתקציב של 18,885,000 שקלים.

על פי "סטטוס החלטת ממשלה 3790" לשנת 2020, המרכזים לא זכו לקבל את מלוא התקצוב ולא מימשו את היעדים. כך למשל בשנת 2019, מתוך 2,090,960 מיליון שקלים מומשו רק 200,000 שקלים, וטופלו רק 50 משתתפים במקום 100. הנתונים שפורסמו לא נותנים תמונה שקופה מספיק על המתרחש במרכזים, ומעבירים תחושה קשה של אי סדר.

מהיכרותנו עם הצוותים המועסקים במרכזים, אנחנו יכולים להעיד על רצינותם, מחד, ועל תנאי העבודה הבלתי סבירים מאידך, שאינם מאפשרים להם ליישם את כישוריהם. כך למשל נתקלנו באחראים ואחראיות על שילוב בעבודה שמועסקים בשכר מינימום, במשרה חלקית, זאת בשעה שדרישות המשרה בפועל הן של למעלה ממשרה מלאה. עוד גילינו כי בשנת 2021 לא הועבר תקציב מעיריית ירושלים למרכזים, וכך קרה שפרויקטים רבים תוכננו ונבנו, אך לא יצאו לפועל. בימים אלה הגיע המשבר לשיא, כאשר קבוצה משמעותית של עובדים התפטרה, לנוכח תנאי העבודה.

מרכזי עוצמה, כמו שאר מרכיבי התוכנית העוסקים במניעת עוני, הם חשובים ביותר דווקא בימים אלה.

ה. תוכנית הון אנושי

התוכנית קובעת כי על האגף להכשרה מקצועית להקצות 15 מיליון שקלים לטובת הפעלת כלים לפיתוח ההון האנושי במזרח ירושלים, כאשר היעד הוא גיבוש תוכניות לעידוד תעסוקה, בדגש על נשים צעירות.[22]

בפועל, בין מאי 2019 לסוף שנת 2020, היו אמורים להתקיים 16 קורסים אולם נפתחו רק 10.

בעשרת הקורסים שנפתחו היו אמורים להשתתף 198 משתתפים, רובם נשים.

בפועל השתתפו בקורסים 160 גברים ו־18 נשים - פחות מעשרה אחוזים. מתוך התקצוב המתוכנן (1,871,996 שקלים), מומשו רק 1,478,791 שקלים.
ההשוואה לתוכנית ריאן מדגישה את הפער, ואת כישלון התוכנית.
מדיווחים שקיבלנו עולה שהכשרות התוכנית לא מונגשות לדוברי ערבית, ושיטוט באתר מעלה שכלל ההכשרות מפורסמות בעברית בלבד.

בנוסף, נשים רבות דיווחו לנו שפקידי לשכת התעסוקה לא מפרסמים את קיום ההכשרות, וכאשר נשאלו עליהן, הם לא ידעו במה מדובר.

19. משרד ירושלים ומורשת: דוח סטטוס ליישום החלטת ממשלה 3790 לשנת 2020.
20. עיר עמים, מען: מוניטור ליישום החלטת ממשלה 3790, רבעון ספטמבר 2021.
21. ר' ראיון עם ה.ק. המצורף לדו"ח זה.
22. משרד ירושלים ומורשת: דוח סטטוס ליישום החלטת ממשלה 3790 לשנת 2020 עמוד 41.

ו. הגדלת יעד התוכנית להגדלת שעור התעסוקה בקרב נשים בגילאי 25–64

תוכנית החומש קבעה יעד של "צמצום הפער בין שיעור התעסוקה של נשים בגיל 64-25 במזרח ירושלים לשיעור התעסוקה של נשים ערביות (בישראל) באותם גילאים, כך שעד שנת 2023 שעור התעסוקה יעמוד על לפחות 75% משעור התעסוקה של כלל הנשים הערביות."

כשבוחנים את הנתונים מגלים שמדובר ביעד נמוך: שיעור התעסוקה של נשים ערביות בישראל בשנת 2018 - ערב קבלת ההחלטה - עמד על 40%, כלומר היעד שקבעה הממשלה למזרח ירושלים הוא 30%. באותה שנה, עמד אחוז הנשים המשתתפות בשוק העבודה בגילאים אלו במזרח העיר על 25% - פער של 5 אחוזים מן היעד בלבד.

לאור העובדה שבשנים 2016-2017 חלה עלייה מרשימה של 5% בהשתתפות בשוק העבודה בקרב תושבות מזרח ירושלים בגילאי העבודה העיקריים, מ־22% ל־27%, לא הייתה סיבה לקבוע יעדים כ"כ נמוכים.

לדעתנו ומתוך ניסיוננו, יותר ויותר נשים נאבקות על מקומן בשוק העבודה ואינן ממתינות לתוכניות שיסייעו להן בכך. במציאות זאת, עמדתנו היא שיש לקבוע תוכניות ויעדים משמעותיים יותר, שיספקו להן גב ואמצעים לממש את הרצון לעבוד.

בנוסף, אנו סבורים שיש להרחיב את יעדי התוכנית, ולכלול בהם את הגדלת שיעור המועסקות גם בגילאי 25-20, בין היתר משום שאלה הם בפועל גילאי הכניסה לשוק העבודה במזרח ירושלים.

ז. העסקה פוגענית בחסות השירותים הציבוריים

הצלבת נתוני ההעסקה והעוני מלמדת שעבודה אינה ערובה ליציאה מעוני. כך למשל בשנת 2017 אחוז התעסוקה במזרח ירושלים בגילאי העבודה העיקריים עלה לשיא יחסי של 52%, בעיקר עקב עלייה בהשתתפות נשים בשוק העבודה, אולם לא היה בכך להוריד את תחולת העוני שהגיעה באותה שנה ל־77%. 85% מהמשפחות בעלות ראש משפחה עובד חיו באותה שנה מתחת לקו העוני, ו־ 85.7% מהילדים.

נתונים קשים אלו הינם תוצר של שוק עבודה פוגעני, בו אנו נפגשים מדי יום בסניף ירושלים של מען.

למרות זאת, הטיפול בבעיה זו נעדר כליל מתוכנית החומש.

חמור מכך - רבים מהשירותים החברתיים הניתנים לציבור הפלסטיני בעיר: בריאות, גני ילדים, בתי ספר, רווחה, ועוד, מסופקים באמצעות "קבלני משנה", שיטה המעודדת העסקה פוגענית, ואכן אנחנו נתקלים במקרים רבים של העסקה פוגענית, גם בקרב מעסיקים המספקים שירותים חברתיים.

דוגמה קיצונית היא תנאי ההעסקה בבתי הספר במזרח ירושלים. רוב הנשים המשתתפות בשוק העבודה במזרח העיר מועסקות בחינוך (38% מכלל המועסקות בשנת 2019).[23] בתחום החינוך, תנאי העבודה מוגדרים בהסכמים קיבוציים וצווי הרחבה אשר מחייבים את כלל בתי הספר. למרות זאת, אנחנו נתקלים בפניות רבות של מורות ומורים עקב פגיעה חמורה בשכרם, פשיטת רגל של בתי הספר בהם עבדו, פיטורים לא חוקיים, ולעיתים אף העדר תשלום שכרם משך תקופות ארוכות.

לאחרונה, למשל, פנתה אלינו קבוצה גדולה של מורים המועסקים בבית ספר במחנה שועפט, בתלונה ששכרם נמוך משכר המינימום. בדיקה שלנו העלתה שגם זכויות נוספות לא משולמות להם. מספר ימים לאחר שפנו אלינו, דיווחו המורים כי באותו חודש לא קיבלו שכר כלל. רק לאחר פניות רבות שלנו לבית הספר, למשרד החינוך ולמנהלת חינוך ירושלים (מנח"י), חזר בית הספר לשלם למורים שכר מינימום. בדיעבד התברר כי הלנת השכר מקורה בעיכוב של משרד החינוך בהעברת תקציבים לבית הספר, שכן טרם הסתיימה בדיקת בית הספר לצורך מתן רישיון לפעול.

ההעסקה הפוגענית בבתי הספר זוכה לטיפול בעייתי ביותר על ידי משרד החינוך: התעלמות גורפת, לצד איום בצמצום נוסף של תקציב בית הספר במקרה של תלונה על תנאי ההעסקה. בתשובת מחלקת בקרה ואכיפה של

23. מכון ירושלים למחקרי מדיניות, שנתון סטטיסטי לירושלים 2021, לוח ז/7 מועסקים המועסקים בארץ על פי ענף כלכלי, קבוצת אוכלוסייה ומגדר.

משרד החינוך לפנייתנו בעניין המורים נטען כי "המשרד אינו מתערב במחלוקת פרטנית שיש בין עובד הוראה בבעלות [הכוונה לבעלות שאינה של משרד החינוך אלא של גורם פרטי] לבין המעסיק שלו. מדובר במערך יחסי עבודה שאנו לא צד לו." במפגש בנושא "פתיחת שנת הלימודים במזרח ירושלים",[24] בהשתתפות ד"ר דויד קורן, מנהל תחום החינוך בתוכנית החומש, ומר ציון רגב, מנהל תוכנית החומש במזרח ירושלים מטעם מנח"י, העלינו את בעיית ההעסקה הפוגענית בבתי הספר ובפרט בבתי הספר שמעבר לגדר ההפרדה. נענינו בטענה שהכלי היחיד של משרד החינוך במוסד חינוך מוכר שאינו רשמי הוא הענשת המעסיקים בקיצוץ התקציב שלהם.

מדיניות זו, הנעה בין התעלמות למעין "ענישה קולקטיבית" בדמות סגירת בית הספר, מחמירה את המצב ומהווה התנערות של משרד החינוך ומנח"י, לא רק מתנאי העבודה של צוותי ההוראה במזרח ירושלים, אלא גם מזכותם של ילדי מזרח העיר הפלסטינים לחינוך ראוי. לצערנו, מדיניות זו מושכת לתחום החינוך מעסיקים מפוקפקים אשר אינם מהססים לנצל את צוותי ההוראה ולקפח את זכויותיהם.

ח. שירותים ציבוריים לקויים, המופעלים על ידי קבלני משנה

תוכנית החומש בחינוך לא מספקת פתרון להעסקה הפוגענית בחינוך - היא אף מחמירה אותה

אחוז ניכר מתלמידי מזרח ירושלים לומדים בבתי ספר מוכרים שאינם רשמיים (מוכש"רים).[25] בתי ספר אלו זוכים לתקצוב חלקי בלבד בגובה של כ־ 75% מהוצאות השכר.

לרוב משמשת שיטה זו לבתי ספר ייחודיים, המספקים תוכנית לימודים שונה מהרגיל, והיא מתאימה לאוכלוסיות בעלות אמצעים ויכולת לגייס תקציבים משלימים מתורמים שונים. כאשר מדובר באוכלוסייה ענייה, שיטה זו הופכת למלכודת, שכן אין לבתי הספר המוכש"רים כל דרך לפצות על הפער התקציבי, וכך הוא מנוכה בפועל משכר המורים, וכתוצאה, פוגע באיכות החינוך.

לכאורה, החלטה 3790 לוקחת על עצמה להעביר את בתי הספר במזרח ירושלים למודל של חינוך רשמי, באופן שיאפשר תקצוב מלא של בתי הספר. אולם בפועל המניע אינו לתקן את האפליה ולפתור את בעיית החינוך, אלא לקדם את תוכנית הלימודים הישראלית על פני התווג'יה (תעודת הבגרות הפלסטינית). התוצאה היא שרק מספר מצומצם של בתי ספר - אלה שבחרו בתוכנית הלימודים הישראלית והם בבעלות העירייה - זוכים לתקצוב הדרוש, הן לטובת שכר המורים, והן לטובת פיתוח פיזי ושכירת מבנים. אלא שמתוך 105 בתי ספר מוכש"רים, רק 12 הם בבעלות עיריית ירושלים,[26] ורק 11 מלמדים את תוכנית הלימודים הישראלית.[27]

התוצאה היא שמערכת החינוך במזרח העיר חסרה 2,840 כיתות לימוד.[28]

תוצאה נוספת, שקשורה גם במדיניות משרד החינוך שלא מטפל בהעסקה פוגענית בבתי הספר המוכש"רים, היא עידוד פרקטיקה של העסקת מורים ומורות חסרי תעודות או בעלי הכשרה בסיסית ביותר, המוחזקות כאסירות תודה על עצם העסקתן.

תקצוב ישיר ומלא של כלל בתי הספר במזרח ירושלים, ובניית כיתות לימוד על פי צורך כנהוג בכלל מערכת החינוך, היו מבטיחים את העסקתם ההוגנת של אלפי מורים ומורות בעלי הכשרה, פותחת דלת למורים ומורות נוספים, ומאפשרת לאלפי ילדים חינוך ראוי ומיטיב.

שירותי בריאות

חלקים רחבים ממערכת הבריאות במזרח ירושלים מסופקים על ידי זכיינים ולא ישירות על ידי הקופות. יום יום אנו נתקלים בנזקים הקשים שמדיניות זו מסבה לבריאות התושבים, כמו גם לתנאי העבודה הקשים של הצוותים הרפואיים והאדמיניסטרטיביים במרפאות המופעלות על ידי זכיינים.

24. מכון ירושלים למחקרי מדיניות, דיון מיום 23.11.2.
25. בשנת 2021 למשל, מדובר ב־7.47% מהתלמידים בבתי הספר במזרח ירושלים, , דו"ח חינוך של עמותת עיר עמים מיום 10.1.2021.
26. על פי אתר משרד החינוך.
27. תשובת מנח"י מיום 21.8.2021 לבקשת חופש המידע שהגישה עמותת עיר עמים, ביחס לשנת הלימודים תשפ"א.
28. עיר עמים: דו"ח החינוך אוקטובר 2021.

התלונות החוזרות שאנו נתקלים בהן נוגעות לתשלום שכר חלקי בלבד על עבודה מלאה (קרי: שכר נמוך מהמינימום). דוגמה נוספת היא "העסקה" של עובדת כמתלמדת תקופה ארוכה ללא שכר, בטענה שאינה עובדת ולכן לא זכאית לתשלום, בניגוד גמור לדין, שמחייב תשלום שכר מלא גם על התמחות.

תלונות אחרות שהגיעו אלינו נגעו לפגיעה בפרטיות של מטופלים. כך למשל, קיבלנו עדויות על מרפאה שביקשה להעלות את הדירוג שלה, ונתנה למתלמדות פרטי ת.ז. וסיסמאות של מטופלים לאזור האישי שלהם באפליקציה של קופ"ח, ודרשה שהם ייכנסו ויבצעו פעולות בשם אותם מטופלים, כדי לייצר מראית עין של פעילות רבה. המרפאה אף הציבה את הפעולה כמבחן קבלה, וטענה שמי שתבצע יותר פעולות - יגדלו סיכוייה להתקבל לעבודה.

החלטה 3790 הייתה אמורה לתת מענה לבעיה, והקצתה 30 מיליון שקלים לקידום מעבר ממודל של זכיינים למודל של הפעלה ישירה של שירותי הרפואה, על ידי קופות החולים עצמן.

עם תחילת הפעלת תוכנית החומש החלה העברתם של סניפים בזכיינות למודל של הפעלה ישירה, אולם המהלך נגדע באיבו ללא הסבר.

בימים אלו התבשרנו, לצערנו, על נסיגה נוספת בכיוון זה: על פי טיוטת תיקון למבחן התמיכה, גם זכיינים יוכלו ליהנות מכספי התמיכות ולא תידרש עוד העברה להפעלה ישירה.

שירותי רווחה

ההחלטה מממנת תוכניות טיפוליות שונות, כמו למשל תוכנית "יחד מלא" המספקת טיפול לנוער ומשפחות במצוקה. אלא שבתוכנית זו, אשר נועדה לצמצם תופעות חברתיות שליליות ולפתח חוסן משפחתי, מתקיימת נורמה של העסקה פוגענית, כולל מקרים של דרישה מעובדות סוציאליות לעבוד בהתנדבות (ראו בעדויות המקרה של ג.ע.), ומובן שכך נפגעת איכות כוח האדם המועסק.

מזרח ירושלים צמאה להרחבה משמעותית של התשתיות הציבוריות בתחומים רבים, בהם עבודה סוציאלית, תברואה, שירותי חירום, בריאות, תחבורה ציבורית, ועוד. הרחבתם של שירותים אלו, והבטחה כי יתוקצבו כנדרש, ושהמועסקים בהם יועסקו ישירות ובצורה הוגנת, תבטיח עלייה משמעותית ואיכותית בתעסוקה במזרח העיר ובמיגור העוני.

ט. צורך דחוף בהרחבת שוק העבודה

הגדלת שיעור התעסוקה והוצאה מעוני מחייבות בעיקר יצירת מקומות עבודה נאותים. תוכנית החומש אומנם עוסקת בעידוד תעסוקה אבל לא נוגעת בצורה מספקת בשאלה היכן יעבדו הנשים והגברים.

התוכנית מקצה 57 מיליון שקלים ל"עידוד מעסיקים". מדובר בהשקעה חשובה, בשים לב לעובדה שעד היום לא הושקעו כספים לעידוד ופיתוח עסקים במזרח ירושלים. אלא שמדובר בהשקעה קטנה מדי, והיא חסרה קידום ממשי של יצירת מקומות עבודה בהיקף הנדרש. ובנוסף, חלק מרכזי בתוכנית שמטרתו להוות תמריץ למעסיקים לקלוט עובדות, לא מומש כלל.

עם זאת יש לציין את אישורה של תוכנית להקמת מתחם עסקי בוואדי ג'וז, שאמורה להחליף את אזור התעשייה והמוסכים של ואדי ג'וז, ולכלול 200 אלף מ"ר שיוקדשו לתעסוקה, מסחר ומלונות ו־10% למגורים. על פי ראיונות ופרסומים בתקשורת תחת המיתוג "סיליקון ואדי", התוכנית תכלול מרכז טכנולוגי עם 10,000 משרות הייטק בשכר גבוה. אך לצד תקוות גדולות, עולות גם שאלות רבות בדבר התאמת התוכנית לצורכי התושבים ושיתופם בה: התוכנית לא כוללת פתרונות דיור מספקים, בשעה שהמחסור חריף ביותר. בנוסף, כ־200 עסקים פלסטינים יפונו כדי להקים את המתחם (עסקים שאמורים לעבור לשכונת עיסאוויה, אולם הדבר לא מובטח, ומאות עסקים קיימים עלולים להיסגר, ואיתם אלפי מקומות עבודה). כל אלה ועוד עשויים להכשיל את התוכנית השאפתנית או להפכה לפגיעה בציבור הפלסטיני.[29]

ומעל כל השאלות והקשיים ניצב אתגר מרכזי: כיצד לספק השכלה מתאימה להייטק לאוכלוסיית מזרח ירושלים, כך שגם היא תוכל ליהנות מהמשרות בשכר גבוה שהמתחם יספק?

29. אהרון בוקסרמן "סערה בוואדי – האם תכנית סיליקון ואדי השאפתנית תציל את ירושלים", 25.6.2020.

י. התעלמות מוחלטת מהמחסור הקיצוני בדיור ובתכנון דיור לפלסטינים

דיור, יוקר מחייה ועוני שלובים זה בזה. בשעה שמערב העיר נמצאת בעיצומה של תנופת בנייה לדיור, ומגדלים צצים בכל פינה, המדיניות הישראלית מונעת כל תכנון הולם לדיור לפלסטינים. למרות ש־38% מתושבי ירושלים הם פלסטינים, התוכניות העירוניות מקצות להם דיור רק ב־8.5% משטחה של העיר (15% משטחה של מזרח ירושלים). בפועל, במקביל למימושה של החלטה 3790, זכותם של פלסטינים לדיור בירושלים אף הצטמצמה, ומחירי הדיור מאמירים בהתאם: בשנת 2020 נהרסו 16 מבנים, מתוכם 144 יחידות דיור. בשנת 2019 נהרסו 104 יחידות דיור. מדובר בעלייה משמעותית ביחס לשנים קודמות (2015–2018) בהן נהרסו בממוצע 83 יחידות בשנה.[30] בנוסף, תחת תיקון 116 לחוק התכנון והבנייה ("חוק קמיניץ"), מתרחבת והולכת הפעולה להרס בתים פלסטינים.

במקביל, בשנת 2020 קידמה ישראל את בנייתן של 4,300 יחידות דיור בתוכניות המתאר בירושלים מעבר לקו הירוק. מתוכן רק 144 בתוך שכונה פלסטינית, בית חנינה.

חמור מכך – כפי שכבר חשפנו,[31] החלטה 3790 נוצלה אף היא לרעה לצורך נישול פלסטינים מבתיהם: התוכנית הקצתה תקציב למתן מענה לרישום מקרקעין מוסדר, שכן 90% מהקרקעות אינן מוסדרות. התקצוב נוצל לצורך מימושו של הסדר מקרקעין באום הרון בשכונת שייח ג'ראח, במסגרתו יועברו האדמות על שם יהודים אשר התגררו בשכונה לפני 1948. בכך הוא מסכן קהילה בת 45 משפחות, המתגוררות ב־40 מבנים. גם בימים בהם נכתב דו"ח זה, עיריית ירושלים ומדינת ישראל עמלות על פינוי 4 קהילות פלסטיניות בשייח' ג'ראח ובסילוואן לטובת יישובם של מתנחלים יהודים.

ניצולה של החלטה 3790 לצורך נישול פלסטינים מבתיהם פוגע קשות גם באמון הנדרש לצורך מימוש התוכנית.

מדיניות זו מייצרת משבר דיור אשר מחמיר את משבר העוני, ובכך היא חותרת תחת המטרה המוצהרת של ההחלטה, כאשר היא מייצרת תהום כלכלית חברתית בין האוכלוסייה הפלסטינית לאוכלוסייה היהודית בירושלים.

30. עיר עמים: ירושלים המזרחית – נתונים מרכזיים, 2019.
31. עיר עמים, מען: מוניטור לישום החלטת ממשלה 3790, רישום מקרקעין, מאי 2021.

פרק שלישי:
משבר הקורונה – מציאות כלכלית חברתית חדשה

א. התרסקות שוק העבודה עם פרוץ משבר הקורונה: פגיעה בנשים וצעירים וזינוק באבטלה[32]

מגפת הקורונה חשפה והקצינה את המשבר הכלכלי חברתי במזרח ירושלים. כל הכשלים שפרטנו בהרחבה עד כה, באו לידי ביטוי באופן מיידי.

בשנת 2019, ערב המגפה, היו 85.8 אלף מועסקים פלסטינים. תוך שישה שבועות מפרוץ המגפה וההכרזה על הסגר, מעל לשליש מהם - 32,435 - פוטרו.

בחלוקה לגילאים, ניתן לראות כי יותר ממחצית מהנרשמים החדשים בלשכת התעסוקה בחודשים מרץ-אפריל 2020 היו צעירים בני 18-25 - גילאי הכניסה לשוק העבודה. גם בישראל בכלל, הגידול במספר דורשי העבודה היה בקרב צעירים. אולם מספר הצעירים תושבי מזרח ירושלים שאיבדו את מקום העבודה היה גדול פי 2.4 בהשוואה לצעירים ערבים מהמרכז ומהצפון, ופי 3 בהשוואה לצעירים יהודים. נתון זה לא השתנה לאורך כל משבר הקורונה.

הפגיעה העיקרית הייתה בנשים, ש־42% מהן איבדו את משרתן, בפער גדול אף יותר ביחס לנשים יהודיות. בסיום הסגר הראשון, החלה חזרה איטית לעבודה, ונשים חזרו מהר יותר מגברים, אלא שמגמה זאת פסחה על נשות מזרח ירושלים, כמו גם על הנשים הבדואיות בנגב.

הפגיעה בצעירים, ובפרט בנשים צעירות בגילאי התעסוקה העיקריים, העלתה חשש לגבי היכולת של האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים להתאושש מהמשבר.

ב. ההקלות בקבלת דמי אבטלה - מגיעות לאוכלוסייה חזקה ודוברת עברית

אל מול הזרם של דורשי עבודה חדשים, לשכות הביטוח הלאומי ושירות התעסוקה עברו לספק שירותים מקוונים בלבד, במטרה להימנע מהתקהלות ולייעל את תהליך הטיפול בפונים. בנוסף, ניתנו הקלות בתנאי הזכאות לקבלת דמי אבטלה, שעיקרן הזכות לדמי אבטלה גם למי שהמעסיק הוציא לחל"ת (ולא רק מי שפוטר); וקיצור תקופת ההכשרה (מ־18 חודשים ל־6 בלבד).

עלינו לציין לחיוב את שיתוף הפעולה שזכינו לו מצד שירות התעסוקה והביטוח הלאומי. פריסת רשת הביטחון יושמה גם כלפי אוכלוסיית מזרח ירושלים, והייתה נכונות להקל על הגשת תביעות, לפתור בעיות, ואף לבטל דרישות אשר הקשו על קבלת קצבאות.

יחד עם זאת, ההקלות והשיפור בנגישות המקוונת, נתנו מענה בעיקר לאוכלוסייה דוברת עברית, בעלת כישורים דיגיטליים. אולם עבור מרבית האוכלוסייה דלת האמצעים, שברובה לא שולטת בשפה העברית, ובוודאי לא בקריאה וכתיבה, הדרישה להגיש תביעות, לענות על שאלות מורכבות, ולצרף מסמכים - כל זאת באופן מקוון בלבד, היוותה מכשול. למרבה הצער, זאת גם האוכלוסייה שנפגעה ביותר ממשבר הקורונה והייתה זקוקה לשירותים אלה.

---

32. שקלול נתונים מן המקורות הבאים:
- עיר עמים, מען: מוניטור לישום החלטת ממשלה 3790, יוני 2020.
- מכון ירושלים למחקרי מדיניות, שנתון סטטיסטי לשנת 2021, לוח ז/1.
- מכון ירושלים למחקרי מדיניות, תעסוקה בירושלים בזמן הקורונה - נתונים ומגמות, עמ' 10.
- שירות התעסוקה הישראלי שירות התעסוקה: "התמודדות האוכלוסייה הערבית עם משבר הקורונה בשוק העבודה" יוני 2021.

כאמור, אתרי שירות התעסוקה וביטוח לאומי סיפקו מידע חלקי ביותר בערבית, ואת הפעולות המקוונות - הגשת תביעות, הרשמה לשירות התעסוקה, ומעקב אחר הטיפול בתביעות - ניתן היה לבצע בעברית בלבד. מרגע שנסגרו הסניפים, לא התאפשרה עוד הגעה פיזית אליהם לשם ביצוע פעולות, וגם במענה הטלפוני היה מחסור בפקידים דוברי ערבית.

כמובן שמובטל שלא הגיש תביעה, לא צירף מסמכים שנדרשו ממנו, או לא עדכן את המערכת בנוגע לשינוי במעמדו, היה צפוי לשלילת הזכות לקצבה, או ליצירת חוב למוסד לביטוח לאומי, וכך הפכו השיפורים הטמונים במעבר לשרותים מקוונים לפגיעה בדורשי העבודה שאינם שולטים בשפה העברית, או נעדרים כישורי מחשב בסיסיים.

בעיה זאת החמירה אף יותר לנוכח התנהלות של מעסיקים פוגעניים, שסירבו לספק לעובדים את המסמכים הנדרשים לצורך הגשת תביעה לדמי אבטלה, כמו למשל מכתב רשמי של הוצאה לחל"ת.

כנגד מצב זה, פעלנו במען בשני מישורים:

בשלב הראשון פתחנו באופן מיידי "קו חם" בירושלים לסיוע טלפוני בשפה הערבית, אליו גויסו עשרות מתנדבות ומתנדבים, יהודים וערבים, שסיפקו ייעוץ וסיוע במשך שבועות ארוכים. מרבית הפניות עסקו ברישום מקוון כדורשי עבודה בשירות התעסוקה; הגשה מקוונת של תביעות לדמי אבטלה בביטוח לאומי, ואיסוף המסמכים השונים שנדרשו על ידי הרשויות ממעסיקים - פעולה שלעתים מזומנות דרשה התערבות משמעותית של מען, לנוכח חוסר שיתוף הפעולה מצד מעסיקים. טיפלנו במאות פניות של ייעוץ וסיוע בסיסיים, וב־141 פניות שדרשו טיפול מקיף יותר מול מעסיקים ומול הרשויות. בסה"כ סייענו לפונים לקבל תמיכות והחזרים של מעל 1,400,000 מיליון שקלים.

במקביל, פנינו במשותף עם האגודה לזכויות האזרח לשירות התעסוקה, בדרישה להנגיש את שירותיו לשפה הערבית, ובהיעדר מענה מספק, ביום 25.2.2021, הגשנו עתירה משותפת (בג"ץ 1373/21 חאלד בדראן נ' שירות התעסוקה), באמצעות עו"ד עביר ג'ובראן דכוואר. פניותינו הובילו לכך ששירות התעסוקה שיפר את הנגישות בשפה הערבית, בעיקר באמצעות תכתובות ווטסאפ ומסרונים, ואף התחייב להקים אתר מקוון שיאפשר להירשם ולנהל את ענייני הפונים והפונות בשפה הערבית. בדיון שנערך ביום 27.10.2021 מתחו השופטים ביקורת על שירות התעסוקה וקבעו דיון למעקב אחר הסדרת הנושא בתוך חצי שנה.

ג. חיים עם הקורונה ובלי רשת ביטחון

משבר הקורונה נמשך, ובצדו התפתח ויכוח פוליטי סוער בנוגע להארכת הוראת השעה. ביום 13.6.2021 הושבעה ממשלת בנט-לפיד החדשה, עם יו"ר מפלגת ישראל ביתנו, אביגדור ליברמן, כשר אוצר. אחת ההחלטות הראשונות של הממשלה, הייתה ביטול מרבית ההקלות לקבלת דמי אבטלה, וביום 31.6.2021 פגו באופן גורף הוראות השעה שקבעו את עיקרה של רשת הביטחון - ההקלות בקבלת דמי אבטלה והארכתם של תשלום דמי האבטלה.

כבר בחודש אוגוסט נרשמה ירידה תלולה בקרב דורשי העבודה בישראל: שיעור דורשי העבודה בחל"ת צנח מ־ 32.2% ל־19.2%, ושיעור דורשי העבודה שאינם בחל"ת ירד מ־45% ל־39.5%.[33]

לצד הצניחה במספר תובעי דמי האבטלה, מתאר דו"ח דופק שוק העבודה מיולי 2021 וכן דו"חות שבאו אחריו[34] מגמות מתמשכות מדאיגות בחברה הישראלית, ובפרט בחברה הערבית:

- **עלייה במספר המובטלים התובעים הבטחת הכנסה[35]:** עלייה של 8.7% מ־59.9 אלף ל־65.1 אלף.
- **עלייה במספר המובטלים שלא תובעים כל קצבה:** עלייה של 53.1% במחפשי עבודה המתייצבים בשירות התעסוקה ולא תובעים כל קצבה מ־49.7 אלף ביוני ל־76.1 אלף ביולי.
- **חזרה מהירה לעבודה בקרב עובדים בעלי מיומנויות גבוהות, לצד חזרה איטית של עובדים בעלי מיומנויות נמוכות:** חוזרים אקדמאים - 40% מהמובטלים; חוזרים מקרב פקידים כלליים ועובדי משרד - 37.2% מהמובטלים; 35.4% מקרב עובדי המכירות; ו־19% בלבד מקרב העובדים הבלתי מקצועיים.

33. שירות התעסוקה הישראלי "דופק שוק העבודה פרסום חודשי יולי 2021" (ע"מ II).
34. לקריאת דוחות חודשיים של דופק שוק העבודה באתר שירות התעסוקה.
35. גמלת הבטחת הכנסה משולמת לתושבי ישראל שאין להם הכנסה או שההכנסה שלהם נמוכה מאוד ולא מאפשרת קיום מינימלי בכבוד. מדובר בגמלה בשיעורים נמוכים ביותר (נכון להיום - 1,442 שקלים ליחיד), בדרך כלל נמוכים מאוד ביחס לדמי אבטלה. לצורך הזכאות יש לעבור מבחן הכנסה ונכסים, להתייצב באופן קבוע בשירות התעסוקה, ולקבל כל עבודה מתאימה המוצעת על ידי הלשכה. מובטלים שהסתיימה תקופת הזכאות שלהם לדמי אבטלה, יכולים להגיש תביעה לגמלת הבטחת הכנסה אם הם עומדים בתנאי הזכאות.

מגמות אלה מלמדות על פיצול בשוק העבודה: מחד בעלי מיומנויות גבוהות, לרוב מקרב אשכולות סוציואקונומיים חזקים, הנפרדים מהחל"ת ומשתלבים חזרה בשוק העבודה; ולעומתם בעלי מיומנויות נמוכות, לרוב מקרב אשכולות סוציואקונומיים חלשים, המתקשים לחזור לשוק העבודה, ואף נשמטים לאבטלה כרונית. מגמה זאת מחריפה מיד עם תפוגת הוראת השעה, כאשר אחוז המובטלים בחל"ת מהאשכולות הסוציואקונומיים החזקים צונח ב־3.1 נקודות האחוז, ואילו אחוז המובטלים בחל"ת מהאשכולות החלשים (1-3), עולה באחוז זהה, ולסך המובטלים יש להוסיף עלייה של 8.7% מהנרשמים להבטחת הכנסה, שרבים ממאבדי דמי האבטלה עברו אליה.[36]

ד. כוח העבודה הפלסטיני בירושלים מודח משוק העבודה

בחודש פברואר 2020, לפני הסגר הראשון ופרוץ המגפה, היוו הפלסטינים 27% מכלל דורשי העבודה בירושלים, שהם 5,846.[37] בשבוע של ה־9-15.1.2022, עם חזרת שיעור הרשומים הארצי בשירות התעסוקה למספר שהיה טרם הקורונה, מספר דורשי העבודה הפלסטינים בירושלים עמד על 7,970, שהם 52% מכלל דורשי העבודה בירושלים.

שירות התעסוקה הישראלי, דופק שוק העבודה, דוח שבועי ל־9-15.1.2022[38]

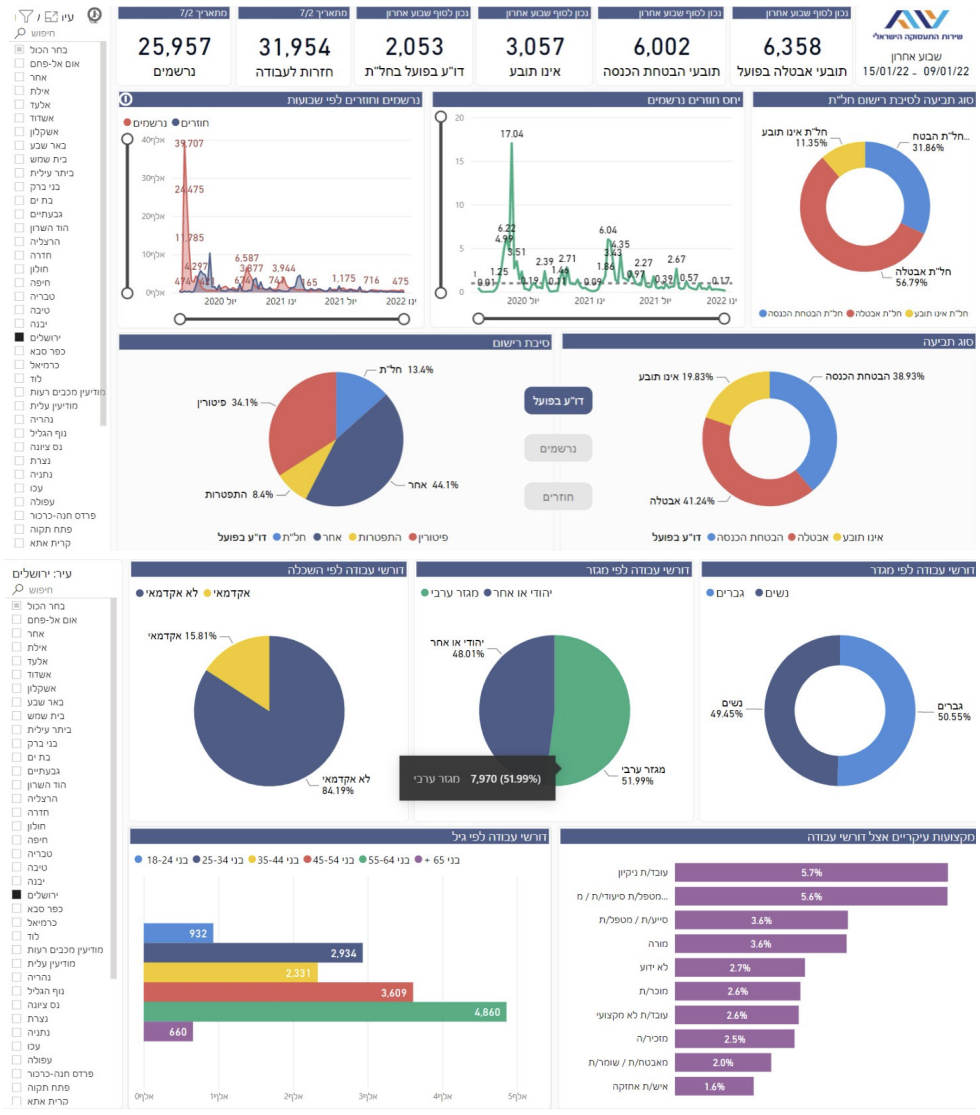

36. שירות התעסוקה הישראלי "דופק שוק העבודה פרסום חודשי יולי 2021" (ע"מ I).
37. עיר עמים, מעון: מוניטור ליישום החלטת ממשלה 3790, יוני 2020.
38. מאחר והדוחות השבועיים מורדים מן האתר, מצורף צילום מסך מתוך אתר שירות התעסוקה הישראלי.

כלומר, בשעה שמספר הנרשמים בשירות התעסוקה חזר לשיעורים שטרם משבר הקורונה, מספר דורשי העבודה הפלסטינים בירושלים עלה ב־26.6%, ובאותה שעה מספר דורשי העבודה היהודים צנח ב־53%.

בדיקת נתוני לשכת התעסוקה במזרח העיר[39] משלימה את התמונה לגבי הבטחת הכנסה: מחודש פברואר 2020 - ערב משבר הקורונה, ועד חודש ספטמבר 2021 - חודשים ספורים לאחר ביטול ההקלות לקבלת דמי אבטלה, עלה מספר תובעי הבטחת הכנסה הפלסטינים ב־49%. מהנתונים עולה גם כי מחודש יוני 2021 - ערב ביטול ההקלות, ועד חודש ספטמבר 2021, ירד מספר דורשי העבודה בלשכה (מ־12,026 ל־8,656), ולמרות זאת, מספר תובעי הבטחת הכנסה גדל (מ־3,537 ל־4,083).

מבין המקצועות של דורשי העבודה המתייצבים בלשכה, במקומות הראשונים ובפער ניכר משאר המקצועות, נמצאים עובדי ניקיון ומטפלים סיעודיים. נתונים אלה מלמדים על ההשפעה של היעדר השכלה על אפשרות ההשתלבות בחזרה בשוק העבודה. בפער מהם נמצאים מקצועות ההוראה וכן סייעות ומטפלות, עובדה המלמדת שגם למקצועות אלו - שהיו נפוצים מאוד בקרב תושבות מזרח העיר לפני הקורונה, יש קושי לחזור לעבודה.

התייצבות דורשי העבודה בלשכת התעסוקה במזרח העיר ירושלים מערב משבר הקורונה ועד ספטמבר 2021

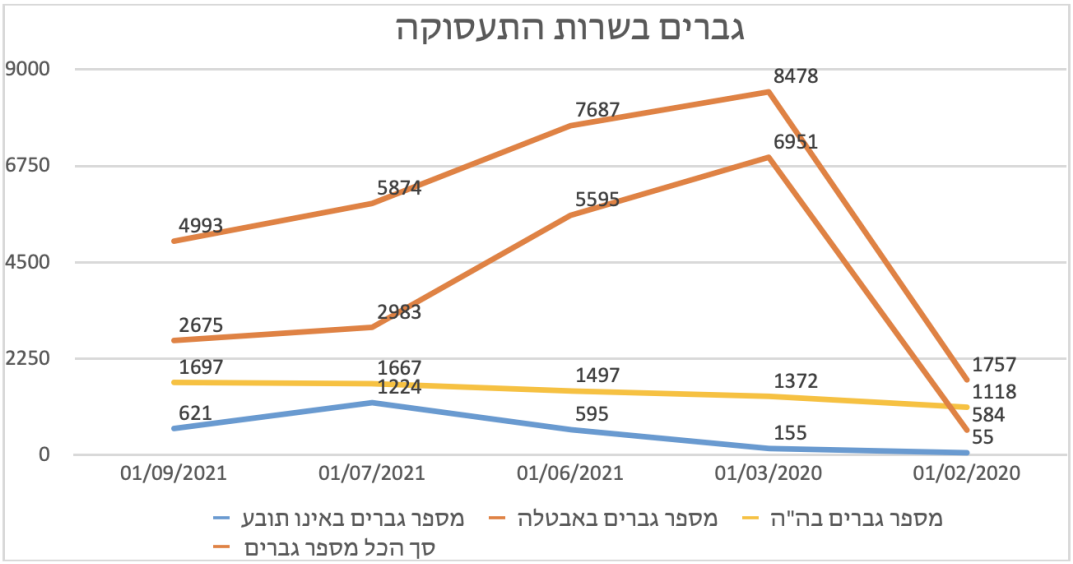

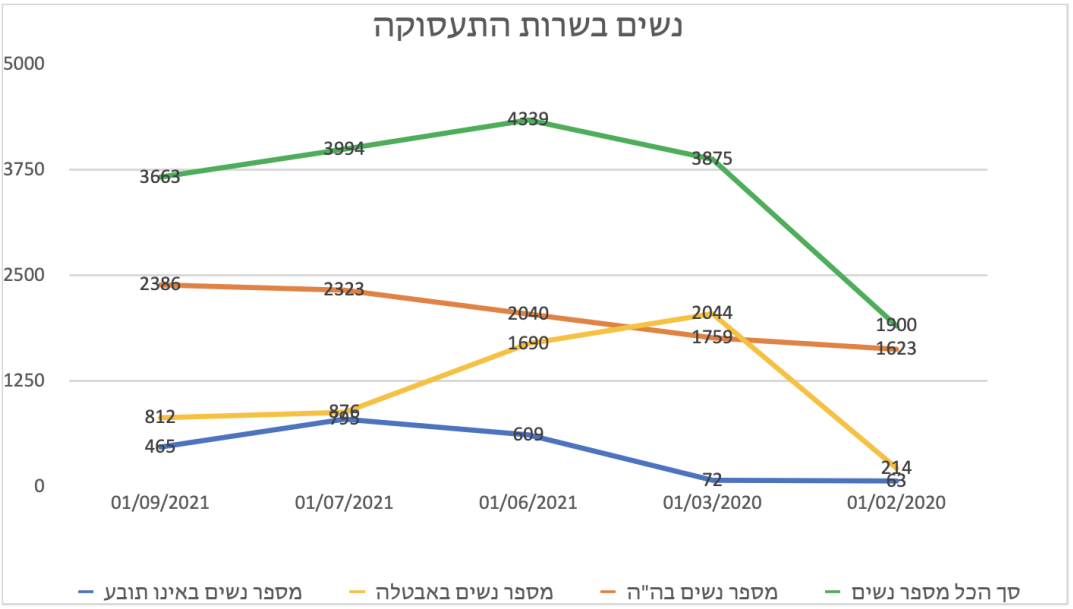

39. מען - ארגון עובדים: בקשה לפי חוק חופש המידע מיום 7.10.2021, תשובת שירות התעסוקה מיום 14.12.2021.

ה. החיים מול שוק עבודה ארעי וכאוטי

עם ביטול ההקלות, משרדי מען הוצפו בפניות של דורשי עבודה שהוצאו לחל"ת ולא הוחזרו על ידי מעסיקיהם: עובדי ניקיון ותחזוקה בבתי מלון, סייעות, ועובדות חינוך.

כאשר עובד נמצא בחל"ת, ממשיכים להתקיים יחסי עובד-מעביד, ומעסיק שרוצה לסיימם צריך לנהל הליך פיטורים, לזמן את העובד לשימוע ובסופו לתת לעובד מכתב פיטורים. על פי פסיקת בתי הדין לעבודה, עובד המבקש להתפטר לנוכח הימשכות החל"ת, כאשר אין אופק להשבתו לעבודה, זכאי להתפטר בדין מפוטר. כך גם במקרה בו המעסיק מבקש להשיבו לעבודה בתנאים פחותים מהתנאים שטרום החל"ת.

לצערנו, נתקלנו בניצול ציני של מעסיקים את תקופת החל"ת הארוכה, ואת היעדר הידע של עובדים בנוגע לזכויותיהם. מעסיקים רבים ניסו להיפטר מעובדים בלי לשלם להם פיצויי פיטורים בדרכים שונות ויצירתיות. אחרים החזירו עובדים וקבעו להם תנאי עבודה מגרעים, ולעתים אף תנאי עבודה פוגעניים.

כך למשל הגיעה אלינו קבוצת עובדים של בית מלון, חלקם הועסקו בו מעל לעשור. ברגע שהופסקו קצבאותיהם, הם ביקשו לחזור לעבודה ופנו לבית המלון, שם נאמר להם שכרגע אין עבודה, ושאולי בעוד מספר חודשים תהיה, זאת במקום לפטר אותם - כפי שיש לעשות כאשר למעסיק אין עבודה בעתיד הנראה לעין. רק לאחר שהגיעו אלינו, גילו את זכותם להתפטר בדין מפוטר בנסיבות אלה. ליווינו את העובדים לאורך מו"מ מתיש ולא הגון מצד המעסיק, ורק בזכות התערבות מצדנו הם זכו לקבל את מלוא פיצויי הפיטורים להם הם זכאים. נציין כי בימים אלו פסק בית המלון מלפעול ולאור לחצינו הנהלת המלון פועלת לתשלום מלוא הפיצויים לעובדים.

דוגמה נוספת היא של מורות שהועסקו על ידי עמותה המספקת שיעורי העשרה בבתי ספר. אחת המורות, שהמתינה כמעט שנתיים לחזור לעבודה, קיבלה לפתע מסרון מהמנהלת שלה ובו דרישה שהיא תעביר למעסיק מכתב התפטרות. מאחר והיא הגיעה אלינו בזמן, הבהרנו לה את זכויותיה, ויחד איתה ניסחנו תשובה למעסיק במסגרתה היא הבהירה שהיא רוצה לחזור לעבוד, ושעליו לפטרה במידה ואין לו עבודה. המנהלת סיפרה לה בתגובה שהיא קיבלה הוראה מההנהלה לדרוש מכתבי התפטרות מכ־30 עובדות, מבלי שהבינה את המשמעות המשפטית של הדרישה - אובדן זכויותיהן כמפוטרות.

מקרים אלה הם רק חלק מפניות רבות שהגיעו למרכז מיצוי הזכויות של מען, ומהן עולות פרקטיקות שונות של מעסיקים שמנסים לחסוך את כספי הפיצויים המגיעים לעובדים. כך העובדים לא רק מאבדים את קצבתם אלא גם את עבודתם, ואת פיצויי הפיטורים המגיעים להם.

רבים מעובדים אלו מאבדים את קצבתם לאבטלה, ולא תובעים הבטחת הכנסה - הן בשל אי זכאות, והן בשל אי הרצון לעמוד בתנאים הקשים בלשכת התעסוקה במזרח העיר (רבים עדיין אינם יודעים כי שירות התעסוקה מאפשר להתייצב גם בלשכת התעסוקה במערב העיר, ואינם רוצים שהם או בני זוגם יזכו ליחס המשפיל ולתורים הארוכים בלשכת מזרח ירושלים).

מסקר קצר שערכנו לאחרונה בקרב 24 נשים שסייענו להן לקבל דמי אבטלה בתקופת החל"ת, עולה ש־ 16 לא הצליחו לחזור למקום עבודתם. ומבין 8 העובדות שחזרו לעבודה, 7 מועסקות בתנאים פחותים.

מציאות זו של מעסיקים פוגעניים לצד ירידה בעובדים חסרי הכשרה, שופכת אור נוסף על הנסיבות אשר מדיחות משוק העבודה עובדות אשר כבר השתלבו בו. לנוכח מצב זה, יש צורך שתוכנית החומש וזאת שאחריה ישימו דגש על הרחבת ההשכלה וההכשרה המקצועית, לצד מאבק בתעסוקה פוגענית.

זז סיכום והמלצות

בעת כתיבת דו"ח זה, 51.1% מכלל דורשי העבודה בלשכות התעסוקה במחוז ירושלים הינם פלסטינים. (7,886 מתוך 15,433 דורשי עבודה), זאת בשעה שהפלסטינים הם רק 38% מתושבי העיר.[40] על פי שירות התעסוקה, מספר המובטלים בפועל גדול אפילו יותר, שכן מובטלים רבים שאינם זכאים לקצבה, לא נרשמים בשירות התעסוקה.

שירות התעסוקה הישראלי, דופק שוק העבודה, דוח שבועי ל6-12.2.2022

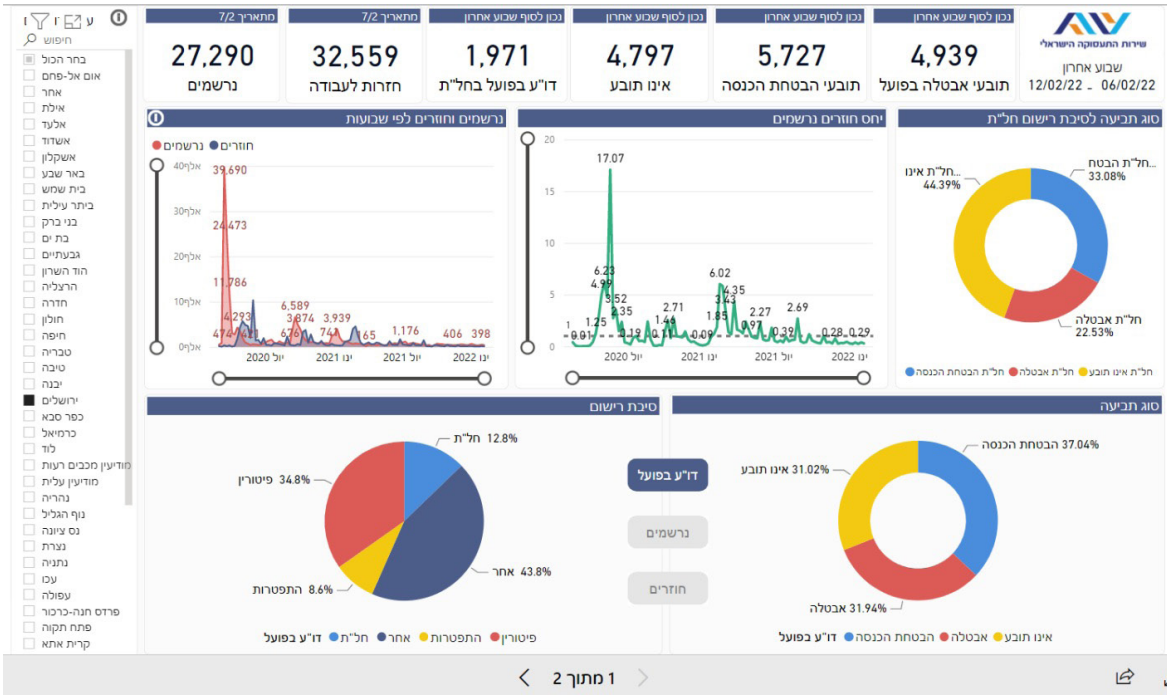

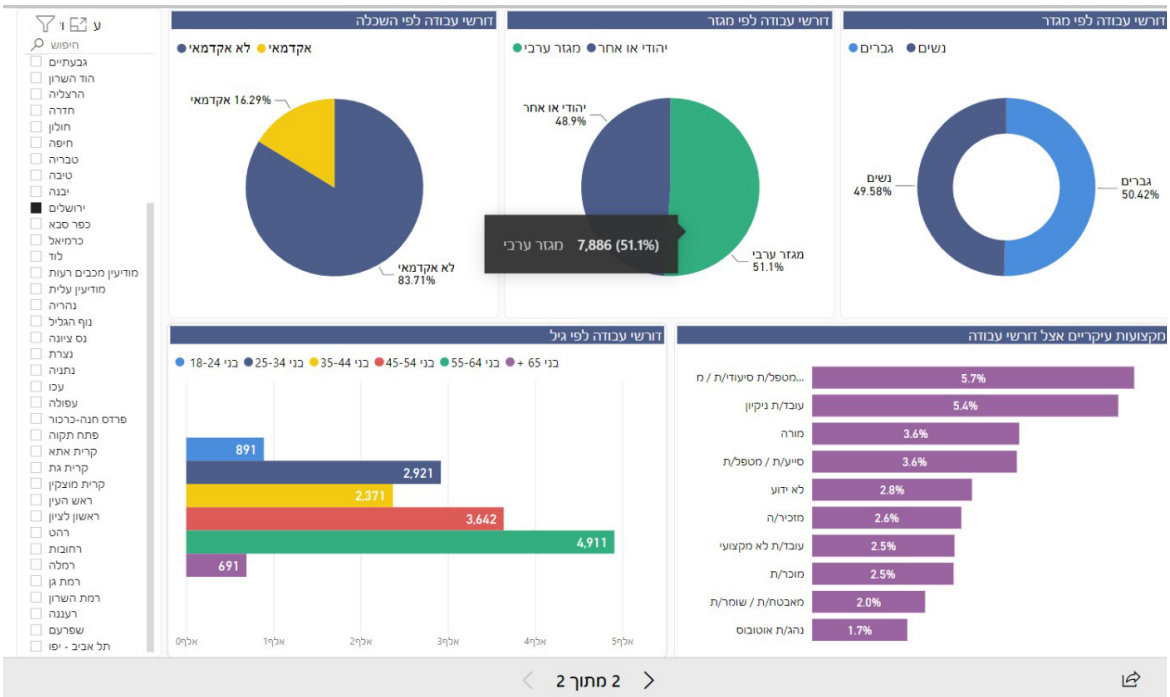

נתון זה מלמד על החרפת האסון החברתי-כלכלי של האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים; ועל הפער שגדל ביחס לתושבי העיר היהודים - אותו פער שתוכנית 3790 ביקשה למגר.

המשבר הכלכלי העולמי שהגיע עם מגפת הקורונה, פיצל את שוק העבודה - בין האוכלוסייה בעלת ההשכלה והכישורים הדיגיטליים, שברובה יכולה הייתה להמשיך לעבוד מהבית, או שהשתלבה במהרה בחזרה בעבודה ואף שיפרה את מצבה, לבין האוכלוסייה מעוטת ההשכלה והכישורים, שרבים ממנה נפלטו משוק העבודה וחזרו, אם בכלל, לשוק עבודה פוגעני יותר, ולעיתים אף ללא רשת ביטחון סוציאלית.

אפקט זה של משבר הקורונה התווסף אל הדרה שיטתית מהשכלה, והיעדר תשתיות חברתיות תומכות תעסוקה - וכל אלה הובילו לכך שחלק ניכר מתושבי מזרח העיר מצא עצמו מחוץ לשוק העבודה, והתוצאה היא שהפערים החברתיים כלכליים הלכו והתרחבו מעבר לפערים ערב ההחלטה על תוכנית החומש.

במציאות זו, כדי לצמצם את הפערים, נדרש שינוי מחשבתי ומעשי רחב היקף, הכולל את כל תחומי החיים במזרח העיר, כפי שנפרט להלן. במסגרת שינוי כזה צריך לבטל את האפליה ולבנות מערכות ציבוריות שיספקו משרות איכותיות ומפרנסות, ויאפשרו את שילובה של החברה הפלסטינית בכלכלה.

להלן המלצותינו העיקריות:

א. שינוי גישה מאפליה לשוויון

העוני והפערים הם תוצר של מדיניות ישראלית מפלה, הממשיכה להתקיים גם בימים אלו, בשנתה הרביעית של תוכנית החומש. מימוש אמיתי של החלטה 3790 דורש שינוי גישה כלפי הפלסטינים תושבי ירושלים, מיחס של חשדנות ושאיפה מתמדת לצמצום האוכלוסייה והגירתה, ליחס של שוויון מלא כבני ובנות העיר הזכאים לכלל הזכויות, ממתן שירותים ועד ייצוג ושותפות בניהול העיר.

דוגמה מרכזית בהקשר זה היא ההתעלמות של ההחלטה ממשבר התכנון והדיור - משבר מרכזי ממנו סובלת החברה הפלסטינית בירושלים. כל בר דעת מבין שקיים קשר גורדי בין דיור ועוני. תכנון ובינוי הולמים יספקו לא רק פתרון למשבר הדיור, אלא ייצרו אלפי מקומות עבודה וייבשו את גטאות העוני, הבנייה הבלתי מבוקרת, האלימות וההזנחה שנוצרו בשכונות שמעבר לגדר - כפר עקב ומחנה שועפט. התעלמות התוכנית מהסוגייה, מיישרת קו עם המדיניות ארוכת השנים של הצרת האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים לטובת גידול האוכלוסייה היהודית, ובכך פוגעת במטרות ההחלטה.

דוגמה נוספת היא בתחום החינוך: במקום להתמקד בקידום ושיקום מערכת החינוך, תוכנית החומש עושה שימוש בתקציבים לטובת קידום אגרסיבי של תוכנית הלימודים הישראלית. מי שאינם מתיישרים עם התוכנית הישראלית, לא זוכים לתקציב. כך בתי ספר במזרח ירושלים נדחקים להחלטה בלתי סבירה: לוותר על תקציב שוויוני או לוותר על זכותם ללמוד על פי תוכנית הלימודים הפלסטינית.[41] תיקצוב בתי הספר ללא תנאים מוקדמים יכול לשקם משפחות וילדים, ולאפשר שילוב של התושבים בעולם העבודה.

דוגמה הפוכה היא של המרכז להכוון תעסוקתי ריאן, שפועל בלב האוכלוסייה, מונע על ידי הנהגה הפועלת להעצים את המשתתפים, מעסיק עובדים פלסטינים מקומיים בכל שדרת התפקידים, ומספק להם עצמאות תפעולית. אף שהמרכז החל לפעול לפני הקמת התוכנית, עידודו והמשכו הוא אחד התוצרים המוצלחים של התוכנית, בדיוק בשל מאפיינים אלו.

ב. הרחבת השירותים הציבוריים הישירים – כלי ליצירת משרות איכותיות ומפרנסות

הרחבת השירותים הציבוריים במזרח העיר הינה צורך חיוני. החלטה 3790 עוסקת רבות בפיתוח השירותים הציבוריים, ובהם הכוון תעסוקתי, מעונות יום, שירותי רווחה, חינוך, בריאות, ועוד.

הרחבת השירותים הציבוריים תורמת גם ביצירת מקומות עבודה, ובפרט לנשים. לצערנו, כפי שציינו בגוף הדו"ח, שיטת הקבלנות פושה במערכות אלו ובפרט במערכות החינוך, הבריאות והעבודה הסוציאלית. כך למשל, נשים

41. "תוכנית הלימודים הפלסטינית (התווג'יה) מוכרת על ידי משרד החינוך ואף על ידי מוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובעולם.

המועסקות בתוכנית "יחד מלא" המוקדשת להוצאת משפחות מעוני, מועסקות בשכר נמוך, לתקופות קצרות ובתנאי עבודה המותירים אותן בעוני. גם מורות, המבצעות שליחות עליונה של הקניית ידע וחינוך במחנה הפליטים שועפט, מביטות בשכר המינימום מלמטה, וצוותים רפואיים מועסקים לעיתים רבות בתנאי עבודה פוגעניים.

דוגמה אחרת היא של בוגרות רבות של לימודי עבודה סוציאלית שלא יכולות להשתלב כעובדות סוציאליות במערכת הישראלית, מאחר ואינן זכאיות לרישום בפנקס העובדות הסוציאליות או שאין להן הכשרה מתאימה למערכת הישראלית. הנושא אף מוזכר בדו"ח סטטוס החלטת הממשלה ועדה מתמדת 2020[42] בתור פעילות שמחוץ להחלטה 3790, שם אכן הוצעה תוכנית לקליטת העובדות הסוציאליות והכשרתן. בפועל איננו רואים את מימושה של תוכנית מבורכת זו. יתרה מזו - בדומה למקרה של ג.ע. (ראו פרק ראיונות) אנו עדים להעסקתן הפוגענית של נשים אלו בתחומי העבודה הסוציאלית ללא הגדרת התפקיד והזכויות של עובדות סוציאליות בתוכניות כמו "יחד מלא".

אנו מציעים בתחום זה את הפעלתה של התוכנית המוצעת להכשרה של עובדות סוציאליות חסרות תעודה ורישום בפנקס, בקנה מידה רחב ותוך הבטחת תנאי עבודה הוגנים ומפרנסים.

אנו ממליצים כי תוכנית החומש וזו שאחריה יספקו תקציב ייעודי לטובת תשלום ישיר של שכר הוגן לעובדים ולעובדות במערכת הציבורית במזרח העיר. כך יהפכו התוכנית והשירותים הציבוריים עצמם, לכלי המוציא מעוני. זאת לצד עידוד גישה פרו איגוד מקצועית מצד המוסדות השונים.

בנוסף, אנו ממליצים לייצר ולעודד מסלולים שיאפשרו הכרה בתארים פלסטינים ושילוב העובדים המשכילים בשוק העבודה בתחום לימודיהם.

ג. הנגשה לשונית של השירותים הציבוריים

שירותים ציבוריים רבים שההחלטה עוסקת בהם, נותרים לעיתים ללא שימוש בשל העדר נגישות שפתית אליהם.

דוגמה אחת היא של מעונות היום, המהווים כשלעצמם הישג של תוכנית החומש. אולם כפי שציינו בדו"ח, ההגשה של בקשה לרישום ולקבלת סבסוד הינה בלתי אפשרית ללא שליטה בשפה העברית, כמו גם הידע בדבר קיומה של הזכות לסבסוד.

בעיה זו משותפת לשירותים רבים, בהם שירותים בסיסיים כמו שירות התעסוקה, הביטוח הלאומי, שירותי בריאות ושירותים עירוניים שונים.

אנו ממליצים כי בתוכנית החומש וזו שאחריה, יקדישו תקציב ייעודי להנגשה לערבית של שירותים חיוניים אלו באופן מקצועי. ההנגשה צריכה לכלול טפסים, פרסומים, זכותונים המפרטים את הזכויות והשירותים שמעניקה תוכנית החומש, ואת הקמתם של שירותים מקוונים בערבית.

ד. הנגשה כלכלית של השירותים הציבוריים

כמי שסובלת מעוני קיצוני, אוכלוסיית מזרח ירושלים מנועה מקבלת שירותים שונים שאינם נגישים לה כלכלית. מעונות היום הם דוגמה לשירות כזה, שבהיעדר סבסוד מותאם, עלולים להיוותר ריקים. כפי שפרטנו בעבר,[43] יש להתאים את גובה הסבסוד ואת התנאים כך שיתאימו להישג ידה של אוכלוסיית היעד.
הדבר נכון אף לשירותים נוספים כגון שירותי חינוך, שרובם ניתנים באמצעות בתי ספר מוכרים שאינם רשמיים המקבלים תקציב מופחת ולכן תפקודם הסביר מותנה בהשלמה של תשלומי הורים.
אנו ממליצים כי בתוכנית החומש וזו שאחריה יוקדשו תקציבים לסבסוד שירותים ציבוריים, ויותאמו לצורכי הציבור גם הסטנדרטים לקבלת הסבסוד. בפרט הדבר נוגע לתשתיות המאפשרות לנשים לצאת לעבודה וללימודים.

42. משרד ירושלים ומורשת: דוח סטטוס לישום החלטת ממשלה 3790 לשנת 2020.
43. עיר עמים, מען: מוניטור לישום החלטת ממשלה 3790 דצמבר 2020.

ה. הרחבת ההשכלה וההכשרה המקצועית

כאמור בדו"ח, הרחבת ההשכלה וההכשרה המקצועית הינה תנאי בסיסי להשתתפות בשוק העבודה ולמציאת עבודה איכותית ומפרנסת, בפרט לאור אפקט משבר הקורונה.

שיפור בהקשר זה צריך לבוא לידי ביטוי הן בהשכלה בסיסית, והן בהשלמת השכלה שתאפשר לאקדמאים להשתלב בשוק העבודה הישראלי.

לאור ההצלחה המרשימה של מרכז ריאן, אנו ממליצים ללמוד אותה וליישם את עקרונותיה בתוכניות ההכשרה השונות.

אנו ממליצים גם לאמץ את התוכנית של מרכז ריאן לפתוח מרכז ייעודי לאקדמאים, לצד פתיחתם של מרכזים שכונתיים לאוכלוסייה מעוטת השכלה, ולהכפיל את תקציבו לשם ביצוע תוכנית זו.

כמו כן אנו ממליצים כי במסגרת תוכנית החומש וזו שלאחריה יוקדשו תקציבים ייעודיים למלגות ולקצבאות קיום שיאפשרו למשתתפות ולמשתתפים להתפנות להרחבת ההשכלה מבלי לאבד את היכולת לפרנס את משפחותיהם.

ו. יצירת מקומות עבודה איכותיים ומפרנסים

כמפורט בדו"ח - בהכוונה תעסוקתית אין די. בין הנתונים הקשים ביותר שנתקלנו בהם במהלך כתיבת הדו"ח, היה הנתון אותו סיפקה וופא איוב מנהלת מרכז ריאן להכוון תעסוקתי, לפיו אפילו רבים מהאקדמאים המגיעים למרכז אינם מוצאים עבודה.

מהיכרותנו עם משתתפות רבות - בהיעדר משרות ראויות, העבודה הטובה המתבצעת במכרז להכוון תעסוקתי לא יכולה לבוא לידי ביטוי באופן מלא, ומשתתפים עלולים לפתח ייאוש.

לכן, לצד תוכניות ההכוון המקצועי וההכשרה, אנחנו ממליצים שתוכנית החומש וזו שאחריה יתקצבו תוכניות ליצירת מקומות עבודה במשלב מקצועות מגוון. במקביל, עליהן לוודא כי עבודות אלו יהיו איכותיות ומפרנסות, על ידי גיבוי מקומות עבודה אלו בתקצוב ובסבסוד נדיב, המותנה בסטנדרטים של שכר הוגן לכלל העובדים, ובגישה פרו איגוד מקצועית מצד המעסיקים.

צילום: מיכל חי

זוז ראיונות

נשים פלסטיניות במאבק להשתלבות בשוק העבודה

"זה מקומם,
אנו הנשים הערביות
לא באנו לעולם
רק בשביל לעבוד בניקיון".[43]

נשות ירושלים המזרחית סובלות מהדרה חריפה משוק העבודה: העדר השכלה ושליטה בשפה העברית; העדר מסגרות לגיל הרך; תחבורה ציבורית דלה ומנותקת ממערב העיר; ועוד שורה של מכשולים ניצבים בפניהן כחומה בלתי עבירה, ודנים אותן ואת אוכלוסיית ירושלים המזרחית לעוני.

מול מציאות קשה זו, עומדות יום יום נשים מעוררות השראה, אשר נאבקות בכל כוחן להתקדם לתעסוקה הוגנת ולייצר מציאות שוויונית. מען-ארגון עובדים ניצב יחד עמן ומסייע להן במיצוי זכויות, ליווי תעסוקתי והכשרת מפיצות זכויות.

לצורך הכנת הדו"ח, ערכנו שורה של ראיונות עומק עם נשים שתיארו לנו את הקשיים והמכשולים שאיתם הן מתמודדות.

43. מתוך ראיון שלא פורסם בדוח, עם ח', בת 47.

ראיון עם ב.ה.[44]

דוגמה לקשיים העומדים בפני נשים המבקשות לרכוש השכלה שתאפשר להן לעבוד בישראל; להתנהלות שירות התעסוקה; ולמאמצים האדירים של נשים להתקדם ולהשתלב בשוק העבודה. כמו כן הריאיון מצביע על התפקיד החשוב של מרכז ריאן.

"אני בת 23, רווקה. אני גרה בא-טורי עם המשפחה שלי: יש לי אחות ושני אחים, ואנחנו גרים יחד עם אמא שלי. אחותי בת 21 ולומדת באוניברסיטה, אחי חמד בן 20 ועובד במטבח של מלון, ואחי הקטן בן 14. אמא שלי, שרה, בת 58, מתקיימת מהבטחת הכנסה. היא עבדה בעבר כמנהלת חשבונות. אבא שלי נפטר באופן פתאומי בשנת 2021 בגיל 61. הוא למד היסטוריה ועבד כמורה ואח"כ עבד בסופר ואנחנו חיינו מהשכר שלו.

מה ההשכלה שלך?

"למדתי תקשורת (רדיו וטלוויזיה) באוניברסיטת נג'אח בשכם. זה היה החלום שלי. רציתי גם לצאת מהבית ולהיות עצמאית. כבר כשהייתי קטנה רציתי ללמוד שם. אבל היום הייתי בוחרת אוניברסיטה אחרת כי לדעתי תוכנית הלימודים לא היתה טובה מספיק. היום הייתי בוחרת ללמוד באוניברסיטה ישראלית.

"יש לי תוג'יה (בגרות ירדנית) מלאה. בתיכון למדתי בבית ספר לבנות. העירייה הציעה לנו להחליף את תוכנית הלימודים לבגרות, אבל בית הספר סירב בעיקר בטענה שזה ישפיע על התלמידים מבחינה לאומית, וגם כי יש תחומים של היסטוריה פלסטינית שלא נלמדים לבגרות.

"בזמן הלימודים באוניברסיטה התאמנתי ברדיו ייבוס בירושלים, ולאחר מכן התחלתי לעבוד שם, אבל כשאבא שלי נפטר הייתי חייבת לעזוב כי המשכורת לא היתה טובה והייתי צריכה למצוא עבודה אחרת. המוות של אבא שלי השפיע גם על המצב הנפשי שלי, והיה עליי לחץ כי הייתי המפרנסת היחידה בבית וזה היה קשה. אבא שלי שילם את שכר הלימוד שלי, וכשנפטר הייתי צריכה לדאוג לזה בעצמי."

באיזה עבודות עבדת מאז?

"ב־2019 מצאתי עבודה במערכת תקשורת בגדה באינטרנט כיוצרת תוכן. הרווחתי 1,500–1,300 דולר לחודש, אבל אחרי חודשיים התחילה הקורונה ופיטרו את כולם. באוקטובר 2020 הם הציעו לי לחזור לעבוד אבל כמתנדבת, עם אפשרות שיחליטו לשלם לי אחרי כמה חודשים, אבל לא האמנתי להם וסירבתי.

"מאז פברואר 2021 אני עובדת בארכיון בשייח ג'ראח. אנחנו אוספים מסמכים מאנשים, סורקים ושומרים אותם באתר. משלמים לי 32 שקלים לשעה, ואני עובדת בדרך כלל 6 שעות ביום, יומיים בשבוע. בחודש ממוצע אני מרוויחה 1,500 שקלים.

"בספטמבר 2020 הגשתי פעם ראשונה תביעה להבטחת הכנסה. אני לומדת עברית באומגה, והמורות שם סיפרו לי על האפשרות הזאת. בהתחלה ביטוח לאומי דחו את התביעה שלי, גם בגלל שטענו שיש להורים שלי בית באל עזרייה, וגם בגלל שלא ידעתי שאני צריכה להתייצב בשירות התעסוקה. אח"כ פניתי לעורך דין שעזר לי להגיש תביעה חדשה, ואז התחלתי לקבל דרישות נוספות, מכתבים, שאלות. תרגמתי לבד את המכתבים שלהם (אני יודעת לקרוא עברית אבל לא תמיד מבינה אז אני נעזרת בגוגל־טרנסלייט), וטיפלתי בזה דרך האתר שלהם בעצמי.

44. נערך על ידי ארז וגנר ביום 9.12.2021.

"במקביל גם התחלתי להתייצב בשירות התעסוקה. בפעם הראשונה שהתייצבתי בלשכה, היה פקיד שאפילו לא פתח את התיק האישי שלי. הייתי אצלו פחות מחמש דקות, וכל הזמן הוא היה בטלפון שלו. הוא דיבר בערבית אבל ממש גרועה. לא הצלחתי להבין אותו והוא גם לא ניסה להסביר, רק שאל למה אני רוצה הבטחת הכנסה אם אני עובדת, ונתן לי הפניה לעבודה בניקיון במלון. לא הלכתי לראיון. העבודה שהציעו לי התנגשה גם עם העבודה שלי וגם עם הלימודים בריאן (אני לומדת שם שני קורסים של עברית, משעה 19:00 עד 13:00).

"בפעם הבאה שהגעתי ללשכה, היה תור ארוך בחוץ כי המכונות האוטומטיות לא עבדו. המאבטחים נתנו לאנשים להיכנס גם בלי פתק מהמכונה, אבל הפקידים סירבו לקבל אנשים שאין להם את הפתק, וככה הרבה אנשים הלכו בלי שרשמו שהם הגיעו. אני חיכיתי שעתיים בחצר, ואח"כ עוד חצי שעה במסדרון, ואז המתנתי שוב בחדר ההמתנה. בסוף הגעתי לפקידה אחרת, שבכלל לא ידעה שאני עובדת. היא נתנה לי אישור שאני צריכה להחתים עליו את המעסיק, ועד אז הייתי צריכה להתייצב פעם בשבוע. החתמתי את המעסיק, אבל הוא בטעות לא מילא כמה שעות אני עובדת בשבוע, אז אני צריכה עדיין להסדיר את זה.

איך הגעת ללימודים בריאן?

"שמעתי על ריאן מהרבה אנשים. התקשרתי אליהם והם הציעו לי להירשם לקורס עברית. עשיתי מבחן ואז שלחו אותי לקורס באומגה, שם למדתי רמה א ו־ב. התחלתי ללמוד בספטמבר 2020, ולמדתי חמישה ימים בשבוע, ארבע שעות כל יום, עד יוני 2021, ואז, בגלל המלחמה, הפסקתי את הלימודים.

"באוגוסט 2021 התקשרו אליי מריאן לשאול אם אני עובדת או לא. סיפרתי שאני עובדת במשרה חלקית, וביקשתי קורס לשיפור העברית. הם שלחו אותי שוב למבחן וקבעו שאני מתאימה להתחיל ללמוד ברמה ג', וקבעו לי קורס לשיפור השיחה, ומאז אני עושה את שני הקורסים האלה.

מה היית רוצה לעשות בעתיד?

"היום אני רוצה ללמוד קולנוע. אבל אני גם רוצה ללמוד משהו שאני יכולה להתפרנס ממנו, וזה מאוד מבלבל. למדתי קצת סטופ מושן. חשבתי ללמוד בטורקיה או ללמוד שנה אחת בבריטניה על מלגה, אבל צריך לעבור הרבה מבחנים בשביל זה. קולנוע מעניין אותי כי הבנתי שאני לא רוצה לעבוד בגוף תקשורת ולהיות מחויבת לאידאולוגיה שלו, אני רוצה לעשות משהו של עצמי, בלי להיות אלג'זירה או ביביסי. מעניין אותי קולנוע דוקומנטרי. חשבתי גם ללמוד בבצלאל, כי יש לי חברות שלומדות שם.

ב. ראיון עם ד.פ.[45]

דוגמה לקושי של נשים בעלות תעודה פלסטינית לעבוד בתחום שאותו למדו.

"אני בת 28, רווקה, ללא ילדים. אני גרה בהר הזיתים עם הוריי. יש לי 7 אחים ואחיות - כולם נשואים עם ילדים.

"יש לי תעודת תוואג'יה, ותואר ראשון בעבודה סוציאלית מאוניברסיטת אלקודס שבאבו דיס, שם למדתי ארבע שנים. למרות שחלק מהסטודנטים כן קיבלו רישיון לעבוד בעבודה סוציאלית בישראל, אני ורבים אחרים לא קיבלנו. פניתי עם תלמידים נוספים לעו"ד כדי לנסות לפתור את הבעיה הזאת." (מען פועל בימים אלו מול האוניברסיטה העברית בניסיון לאפשר ל־29 בעלי תואר בעבודה סוציאלית ללא רישיון עיסוק להשלים לימודי הסבה לתכנית הישראלית ולזכות בתעודה מוכרת. א.ו).

עבדת גם בזמן הזה?

"ב־2017 עבדתי כמדריכה במעון של אנשים עם מוגבלויות בגדרה ובאבו גוש. מדובר בילדים עם מוגבלויות שכליות קשות, עשיתי להם הפעלות, טיולים, ושמרתי על קשר עם המשפחות. עבדתי אחה"צ משעה 14:00 עד 20:00. הרווחתי שכר מינימום, אבל עשיתי הרבה שעות נוספות והייתי מגיעה ל־6,000–7,000 שקלים בחודש.

"ב־2018 עזבתי כי רצו להעביר אותי למשמרת לילה במעון לעבודה סיעודית עם קשישים בלוד. סירבתי, משום שגם כך העבודה הכבידה עליי נפשית. לא ידעתי שעל פי החוק אני צריכה להודיע שאני מתפטרת, ופשוט עזבתי. ישבתי שנה בבית, ולא תבעתי בתקופה הזאת שום קצבה. אבא שלי נהג אמבולנס בבית חולים אל מוקסד, והוא פרנס אותי בתקופה הזאת.

"באוקטובר 2019 עבדתי בבית אבות פאלאס במודיעין בכל מיני תפקידים: טיפול בקשישים, כחדרנית, וכעוזרת שף. עבדתי מ־08:30 עד 16:00 ולפעמים עד 17:30, עם הפסקה של שעה במהלך היום. יצאתי מדי יום מהבית בהסעה ב־06:30 וחזרתי בשעה 18:30. השכר של העובדים הערבים היה שכר מינימום. העובדים הרוסים הרוויחו יותר. ההנהלה טענה שהם עובדים יותר שעות, אבל אנחנו הרגשנו שהם מרוויחים יותר לשעה.

"מאז הקורונה, בגלל היעדרות של אנשי צוות חולים או מבודדים, עומס העבודה קשה. במקום לטפל בארבעה אנשים היינו צריכים לטפל בשמונה, ודרשו מאתנו שנעבוד מהר. גם אני חליתי בקורונה. בנובמבר 2020 התחילו לי כאבים בגב. בבדיקת MRI-גילו לי 4 דיסקים ושכבתי חודשיים בבית. כך נגמרו לי כל ימי החופשה שממילא הצטמצמו כשחליתי בקורונה. יצא ששלושה חודשים הייתי בלי שכר.

"אחרי שלושה חודשים חזרתי לעבודה. הרופא פרט מה מותר לי לעשות, והמנהלת באמת התאמצה לתת לי עבודה מתאימה, אבל אחרי חודש היא דרשה שאחזור לעבוד עם ארבעה דיירים, ואז חזר לי הכאב. נתתי להם הודעה מוקדמת ועזבתי. הם שילמו לי את כל הפיצויים לשנתיים וחצי בניכוי התקופה שנעדרתי בשל מחלתי. באפריל 2021 סיימתי את העבודה."

מדוע פנית למען?

"שמעתי על מען דרך חברה, והגשתי באמצעותם תביעה לנכות מהביטוח הלאומי, אבל הביטוח הלאומי דחה את התביעה. מען גם הפנתה אותי לארגון "זכותי" שלא חשבו שיש לי קייס מוצדק. "גם דמי אבטלה לא קיבלתי, כי בדיוק הסתיימה התקופה שבה ניתן היה לקבל חל"ת בשל המגיפה."

45. שלושה ראיונות מיום 9.12.21, מיום 6.1.2022 ומיום 10.3.2022.

ממה התפרנסת? חיפשת עבודה אחרת?

"לא תבעתי הבטחת הכנסה או אבטלה בתקופה הזאת. חיפשתי עבודה, והיה לי קשה מאוד למצוא: אני לא יכולה לעבוד רשמית כעובדת סוציאלית, ואני לא יכולה לעבוד בעבודה פיזית, בגלל הגב. שלחתי קורות חיים למקומות רבים, והתקבלתי לעבודה כמדריכה חברתית בבית ספר בתוכנית "יחד מלא".[46] במשרה חלקית. לאחר מספר ימי עבודה ביקשתי לקבל הודעה לעובד ואמרו לי שקודם אעבוד 10 ימים בהתנדבות, ורק אז הם יתחילו לשלם. אמרו לי גם שהם לא משלמים נסיעות. מאוד נהניתי לעבוד עם הבנות שהיו תחת טיפולי, אבל לפני שסיימתי את עשרת ימי ההתנדבות שדרשו ממני, פיטרו אותי.

צוותו אותי לעובדת שבדיוק סיימה לימודים (גם היא למדה באוניברסיטת אל קודס ולא היתה רשומה בפנקס) ולא הסתדרנו בינינו. התייעצתי עם המנהלת שלי בעניין ובתגובה היא הודיע לי שמאחר ואנו לא מסתדרות אאלץ לעזוב את עבודתי."

"בינתיים נרשמתי לקורס שפה אקדמית של עובדים סוציאליים בתוכנית של מרכז ריאן שנמשך 3 חודשים, 3 פעמים בשבוע. עשו לי מבחן בדצמבר, ושיבצו אותי לרמה ג'. זה קורס טוב, אני מרגישה שאני לומדת בו דברים חדשים וחשובים. מלמדים בו אנשי מקצוע - עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, וגם מורה שעובד איתנו על הגייה תקינה."

46. תוכנית טיפולית, המופעלת במסגרת החלטה 3790, להנגשת סיוע טיפולי לאוכלוסיות נזקקות, למען צמצום פערים בשירותי הרווחה והעצמת האוכלוסייה.

ראיון עם ע.ט.[47]

דוגמה לקשיים ברכישת השכלה בסיסית ואקדמית; לתרומה של סדנאות מרכז ריאן; לקשיים של אימהות חד הוריות המבקשות להשתלב בשוק העבודה ונתקלות בהיעדר מערכת תומכת; ולהתמודדות מול אלימות מינית.

"אני בת 28, אני גרה עם אִמי בראס אל עמוד, שם גם נולדתי. ההורים שלי נפרדו כשהייתי בת 7. אבא שלי גר ממש לידנו, בבית של אמא שלו, והוא התנכר אלינו מאז שהם נפרדו. יש לי 3 אחים גדולים. אני הבת היחידה. לאף אחד מהאחים שלי אין תעודת תוג'יה מלאה, חלקם נשרו מבית הספר מכיתה ח'. אני היחידה עם תוג'יה, בציון של 73. אמא שלי חגגה את זה וקנתה כנאפה לכל השכונה.

"נרשמתי לאוניברסיטה בביר זית, אבל הציונים שלי לא היו מספיק גבוהים, ובאוניברסיטת בית לחם לא היה מקום, לכן נרשמתי ללימודי ביולוגיה באוניברסיטת אל קודס. הבעיה עם אל קודס, שהתואר שלה אינו מוכר בישראל.

"השנה השלישית ללימודים הייתה מאוד קשה. בנוסף היו לי שתי הצעות נישואים בשנה הזאת, אחת מהן ממי שבסופו של דבר התחתנתי אתו, שהיה ערבי ישראלי. אמי התנגדה. היה גם ארוס אחר, אבל ההורים שלו לא הסכימו שנתחתן כי אמא שלי גרושה. כשהבנתי את המצב סירבתי להצעה שלו. כל הסיפור הזה מאוד הפריע לי בלימודים, ובשנה השנייה והשלישית כמעט נכשלתי. בשנה השלישית בוחרים מקצוע. אני בחרתי בתחום של חוקרת רפואית במעבדה.

"בסופו של דבר התגברתי על הקשיים וגם הצלחתי מאוד וקיבלתי ציונים גבוהים - 86 ו־87, ובשנה הרביעית קיבלתי שתי תעודות הצטיינות. התואר שלי הוא בטכנולוגיה רפואית ומעבדות. נותרה לי רק התמחות, אבל אז הארוס שלי הציע שנתחתן. הוא אמר שהוא רוצה להתחתן עם אישה דתייה מירושלים. הוא חי כחילוני, ואז החליט להיות דתי. חשבתי שזה אומר שהוא אדם טוב, כי חווה הכול כחילוני ובכל זאת החליט להיות דתי. אבל אמא שלי בכל זאת לא רצתה אותו.

"התארסנו, וגם למדתי עברית כדי לחיות אתו. הוא רצה לחיות בתל אביב, ומימן לי קורסי עברית. בסופו של דבר גרנו בכפר קאסם, והוא עבד בתל אביב. הוא היה מנהל סניף של רשת מזון גדולה. מבחינת הלימודים נשאר לי רק לעשות את המבחן הממשלתי בשביל לקבל רישיון ישראלי. מאוד רציתי לעבוד, וגם היה הרבה ביקוש למקצוע שלי, אבל הוא לא הסכים שאעבוד. בנוסף, נכנסתי להריון, וזה חיזק את הדרישה שלו שאשאר בבית.

"אחרי הלידה רציתי ללכת לאל מוקסד לקחת את התעודה שלי, כדי שאוכל לעשות את המבחן הישראלי, והוא בא איתי אבל התנהג כאילו שהוא ממש לא רוצה שאקח את התעודה. כדי לקבל תעודה ישראלית צריך לתרגם את התעודה עם תרגום נוטריוני, לשלוח למשרד הבריאות, ולהירשם למבחן. בגלל הקשיים שהערים עליי לא עשיתי עם זה כלום.

"בהמשך הוא פוטר מהעבודה משום שהוא לקח חופשה ארוכה בלי אישור, ואז הוא החליט שהוא רוצה להיות עצמאי ולא שכיר. בשביל שנחסוך כסף לדירה הוא החליט שנעבור לגור אצל הוריו.

"אלה היו ארבעת החודשים הגרועים בחיי. המשפחה שלו לא אהבה אותי, ואבא שלו הטריד אותי מינית מהרגע הראשון שהגעתי לשם. כשסיפרתי לבעלי הוא האשים אותי בזה. ההטרדות המשיכו והחמירו, ובמשפחה שלו האשימו אותי שזה בראש שלי, בגלל שאני מירושלים ואנחנו חושבות מחשבות מיניות. בעלי בינתיים פתח חנות אלקטרוניקה, והיה שם מהבוקר עד הלילה, ולא ראה אותנו בכלל.

47. ראיון מיום 7.10.2021.

בסופו של דבר המשפחה שלו גירשה אותי. ערב אחד הם דרשו שאסתלק ושאשאיר שם את הבן שלי, ואיימו שאם לא אוותר יאשפזו אותי בבית חולים לחולי נפש בגלל כל הדברים שאני ממציאה על האבא.

"למזלי ערבתי את אבי ואחיי. הם לקחו אותי משם עם הבן שלי ועברתי לגור אצל אימי.

"אימי אמרה שאני צריכה לחזור לעצמי, ומאז התחלתי ללמוד. נרשמתי לקורס לקיחת דם לבדיקות, ורשמתי את הבן שלי, שהיה בן שנה וחצי, לגן. הקורס עלה לי 2,500 שקלים. כעבור כמה חודשים ביקשתי שהילד יהיה רשום בחזקתי, דבר שהיה מאפשר לי לבקש סבסוד לגן כמו גם זכויות אחרות. בעלי הסכים לכך משום שלא רצה לשלם מזונות עבור הילד.

"רק אחרי 10 חודשים זכיתי לסבסוד לגן, ואז גם יכולתי להירשם ללמוד בריאן. קיבלתי קורס מחשבים, קורס קורות חיים, ונרשמתי גם לקורס המתקדמות של 'מדברות עברית'.

"מאז שפרצה הקורונה לא יכולתי לשלוח את הבן שלי לגן יותר כי יש לו אסטמה, ואז גם התחיל סגר, ולכן נשארתי ללמוד בבית כשהילד איתי.

"בהמשך הצלחתי להתחיל לעבוד כ'לוקחת דם' אחרי שסיימתי את הלימודים, ורשמתי את הבן שלי לגן. מצאתי עבודה בשאיבת דם בקופת חולים כללית במושבה הגרמנית. אני עובדת דרך קבלן, במשרה חלקית, כל יום משעה 07:00 ועד 10:00, בשכר של 31 שקלים לשעה. הם לא נותנים לי עוד שעות אז השכר שלי נשאר מאוד נמוך, בערך 1,800 שקלים לחודש, ולפעמים כשמאשרים לי שעות נוספות, אני מגיעה ל־2,000–2,500 שקלים.

באילו קשיים את נתקלת בעבודה?

"בשביל להגיע בזמן אני צריכה לצאת ב־ 06:30. לפני זה אני מכינה את הבן שלי והוא עולה להסעה לגן. ההסעה עולה לי 3,000 שקלים בשנה, והגן 2,000 שקלים בשנה, ובנוסף גם קייטנות וחופשות. לפעמים אני צריכה לשלוח אותו גם לגן פרטי, מעבר לשעות הגן, במיוחד בקורונה כשהיה סגר, או בחגים. גם אמא שלי עוזרת וביום החופשי שלה מהעבודה היא לוקחת את הבן שלי מהגן.

"קושי נוסף הוא יחס גזעני כלפיי. לפעמים אני נתקלת בהתנגדות מצד מטופלים, אבל היום אחרי שנה יש אנשים שמבקשים דווקא אותי, ואפילו קיבלתי מכתב תודה שנשלח להנהלה מאדם שנחשב לקוח מאוד קשה. שלחו אותי פעם לבית וגן במרפאה, ושם נתקלתי בגזענות מאוד קשה - אנשים לא רצו להיכנס לחדר שלי לעשות בדיקת דם.

"נתקלתי גם בהטרדות. פעם אחת הגשתי תלונה לחברה, אבל הם לא ממש ידעו מה לעשות, ואמרו לי שארשום את השם של המטריד ואם אני נתקלת בו אז שלא אתן לו שירות אלא אעביר אותו לאחות אחרת.

"גם העבודה לא קלה. יש ורידים קשים, ויש אנשים קשוחים.

מה את רוצה לעשות לגבי העתיד המקצועי שלך?

"אני מעוניינת לעשות סטאז' כעובדת מעבדה, ואכן שלחתי את המסמכים ב־2019 והתקשרתי למעבדה בהדסה אבל אמרו לי שאין מקום. הם הפנו אותי להדסה הר הצופים אבל גם שם לא היה מקום. בנוסף, לילד שלי אין צהרון משולם ועבודת סטאז' דורשת ממני לעבוד ללא שכר במשרה מלאה בתקופת ההסמכה. לכן פניתי למען שמסייע לי".

ס' נמצאת בתוכנית ליווי תעסוקתי של מען. הארגון מנסה לסייע לה הן במציאת סבסוד לצהרון, והן במציאת מקום התמחות שישלם לה בתקופת ההסמכה.

ראיון עם ט.ל.[48]

דוגמה לחיים של משפחות המתגוררות במחנה שועפט; למצב מערכת החינוך במחנה, לקשיים עקב העדר השכלה בסיסית; לתעסוקה פוגענית; ולהתמודדות מול שירות התעסוקה.

"אני בת 24, רווקה, מתגוררת במחנה הפליטים שועפט בבית הורי. למדתי עד הכיתה ה-11. לא סיימתי תוג'יה. למדתי בבית ספר השייך לאונר"א של האו"ם במחנה הפליטים שועפט. בית הספר היה בעייתי והחברות שלי שכנעו האחת את השנייה לעזוב ולכן בסופו של דבר גם אני עזבתי. ניסיתי ללכת לבית ספר אחר במרכז העיר אבל לא הצלחתי. נתקלתי בקשיים רבים להתמיד: היה מאוד קשה לעבור את המחסום ולהגיע לבית הספר כל יום, וגם יום הלימודים היה ארוך יותר.

"בתוכנית הלימודים שבעיר מלמדים יותר עברית ובכלל יותר מקצועות, ומספר התלמידים בכיתה היה קטן יותר. במחנה, לעומת זאת, לא לימדו עברית כלל, ולא היו פעילויות חברתיות לילדים. נתקלנו בהרבה אלימות, גם היחס מצד המורים לא היה מכבד, ובית הספר שכן בסמוך לאזור שבו ערמו אשפה.

"סיימתי את הלימודים בבית הספר ב־2015. בחרתי סדנאות של קוסמטיקה וספרות אצל מורה בסלון שלה במחנה, אבל בסופו של דבר לא עסקתי בתחום כי לא אהבתי את המקצוע.

"לאחר זמן רב שהייתי מובטלת, קרוב משפחה מצא לי עבודה בבית ספר לבנות בשכונת א-טור. עבדתי בקנטינה והגשתי אוכל לילדים. עבדתי שם 6 חודשים, כל יום משעה 08:30 ועד 18:00, ושילמו לי 50 שקלים ליום במזומן, בלי תלושים. אהבתי את העבודה הזו. "אבל אז טסתי עם המשפחה לחודש לירדן לבקר את המשפחה של אמא שלי, וכשחזרתי הסתבר לי שהביאו עובד חדש במקומי."

מדוע פנית למען?

"התחלתי לעבוד בבית ספר יסודי בבית חנינה. עבדתי שם 4 שעות ביום והרווחתי בערך 1,000 שקלים בחודש. אבל, אחרי 4 חודשים גיליתי שיש לי עיקול על חשבון הבנק ואני לא יכולה לקבל את הכסף לכן עזבתי את העבודה. אז שמעתי מאבא שלי על מען שסייע לי למצוא עורך דין שיטפל בבעיית העיקול והיא אכן נפתרה.

"עבדתי גם בעמותת לביא כמלווה של ילדים עם מוגבלויות בהסעות לגנים. התחלתי את העבודה שם בסוף 2018 וסיימתי לאחר כ־4 חודשים. עבדתי 4 שעות ביום: שעתיים בבוקר ושעתיים אחר הצהריים, ושילמו לי על כך 1,200 שקלים בחודש.

"מאז לא ממש הצלחתי למצוא עבודה, רק מדי פעם יום כאן ויום שם.

"ב־2020 אבא שלי עודד אותי לתבוע הבטחת הכנסה ונעזרתי שוב במען. היום אני מקבלת הבטחת הכנסה של 1,300 שקלים בחודש. יש חודשים שלא שילמו לי בגלל שלא התייצבתי במקום או בזמן שהייתי צריכה, לפעמים משום שהייתה לי בעיה בקליטה בטלפון או כי שלחו לי הודעות בעברית ולא הבנתי שזה ממעגלי תעסוקה."

האם תוכנית מעגלי תעסוקה מסייעת לך?

"אני חושבת שכן. למשל היום היה לי מפגש והייתי מאד מרוצה ממנו, דיברנו על המצב החברתי. בנוסף, יש לי שם פעילות חברתית."

מה היית רוצה לעשות?

"הייתי רוצה ללמוד אמנות. ללמוד צילום.
"אני גם אוהבת לעצב אבל אני מרגישה שחסר לי כוח רצון והתמדה."

ט.ל. משתתפת בתוכנית הליווי התעסוקתי במען.

48. נערך על ידי ארז וגנר, ביום 21.12.2021.

ראיון עם ז.א.[49]

דוגמה למאבק להשיג השכלה בסיסית ואקדמית; ולהתמודדות עם נישואים בגיל צעיר, אלימות במשפחה וגירושין, והחיים במציאות ביטחונית אלימה.

"אני בת 33, גרושה, אם לשני בנים, בני 13 ו־11, וגרה בסילוואן. גדלתי בשכונת א-ראס, וכשהייתי בת 11 עברנו לעיסאוויה. למדתי בבית הספר ראודה אל חדיסה בשייח ג'ראח (מבתי הספר ההיסטוריים של חוסני אל אשהב שבנה בתי ספר בתום התקופה העות'מנית). כשעברנו לעיסאוויה לא אהבתי את בית הספר ואת השכונה. למדתי שם עד כיתה ט' ואז עזבתי. כעבור שנה התארסתי.

"בתקופה שבין עזיבתי לנישואיי עשיתי הרבה קורסים בכל מיני מסגרות, השקעתי ורציתי להיות מצטיינת. היו לי הרבה חלומות. למדתי גם מחשבים, ועשיתי קורס צילום במוסררה, ובגיל 14-13 התנדבתי בבית הספר אל אמאל לילדים עם מוגבלויות.

"בגיל 15 קיבלתי מלגת מצטיינים ללימודים באוניברסיטה העברית, אבל התחתנתי ולא המשכתי. מנהלת בית הספר ניסתה להניא אותי מלהתחתן. גם אני היססתי אבל בסוף, אני לא יודעת איך זה קרה - התחתנתי.

"אחרי שהתחתנתי חזרתי ללימודים, רציתי להשלים את התוג'יה אבל לא הצלחתי. בהתחלה בעלי הסכים שאלך ללמוד לתוג'יה. זה היה בגיל 17, ואמרו לי שרק בגיל 18 אוכל לגשת למבחן. אח"כ הוא כבר לא הסכים, הוא רצה ילדים ואני רציתי ללמוד. הוא גם היכה אותי, ואני רציתי לעזוב אותו.

"בגיל 17 נכנסתי להריון, אבל הייתה לי הפלה. לא באמת רציתי להיות אמא בגיל הזה. בגיל 20 נולד הילד הראשון, ובגיל 22 השני.

"היו לי שנים לא טובות של אלימות ודיכאון. לא היה ביני ובין בעלי קשר בכלל. חשבתי שככה זה אצל כולם. חיכיתי שהילדים יגדלו, ונתתי לו צ'אנס שהמצב ישתפר, אבל זה לא קרה. בסוף, אחרי שהוא הכה אותי, התלוננתי במשטרה, ואז גם נפרדנו וחזרתי למשפחה, אבל לא התגרשנו עדיין.

"אחרי 3 חודשים התחלתי ללמוד לתוג'יה. הוא שמע על כך מאנשים והתעצבן כי הוא הבין שאני לא מתכננת לחזור אליו. אז הוא התחיל שוב לתקוף באלימות ואפילו הכה את אבא שלי.

"לא הצלחתי ללמוד במצב הזה ועזבתי את הלימודים, אבל הצלחתי להתחיל עבודה כמטפלת סיעודית.

"בסופו של דבר הוא נכנס לכלא ל־6 שנים ואנחנו התגרשנו.

"לאחר תקופה עברתי לגור בבית קטן משלי עם הילדים, בעיסאוויה. ב־2016 היתה ממש מלחמה בעיסאוויה ובירושלים. הילדים פחדו לחזור הביתה, ואז עברנו לשכונת בית חנינה החדשה, אבל המגורים שם היו יקרים ואחרי 8 חודשים חזרתי לגור בעיסאוויה."

המשכת גם ללמוד?

"כן, הלכתי ללמוד במרכז ריאן בשועפט. למדתי עברית והכנה לשוק העבודה, פתחתי דוא"ל. זה היה שינוי עצום בחיים שלי.

"קיבלתי גם מלגה ללמוד השלמת 12 שנות לימוד בתוכנית בבית צפפה דרך מרכז ריאן. הם נתנו לי המון אבל הבנתי שזה לא יהיה מספיק כדי להיכנס לאוניברסיטה, ואז הלכתי להירשם באולפן אומגה לבגרות שלמה על חשבוני.

49. ראיון מיום 13.12.2021.

"תוך כדי הבגרות, אחרי שסיימתי 11 יחידות לימוד, קיבלתי מלגה למכינה של האוניברסיטה העברית להשלמה של היחידות, והתחלתי את המכינה.

"לצערי, במקביל ללימודים, לבנים שלי היו המון בעיות. הבנתי שהם מתמודדים עם טראומה ממה שעברו, ולבן הקטן שלי איבחנו ADHD ו־ODD, אז עזבתי את הלימודים במכינה וסיימתי את הבגרות באולפן של אומגה."

עבדת בתקופה הזאת?

"אחרי הבגרות עבדתי במשך שנה במאפיית אנג'ל. אח"כ עבדתי בגולן טלקום.

"ביולי 2017 התחלתי לעבוד בהדסה כעוזרת אחיות בטיפול נמרץ לב.

"במקביל קיבלתי מלגה דרך מרכז ריאן והתחלתי ללמוד להיות סייעת לרופא שיניים. אז הייתי עובדת 24 שעות בשבוע בערב, ולומדת 5 ימים בשבוע, 35 שעות, בבקרים. בתקופה הזאת שילמתי למטפלת עבור הילדים לשעות אחה"צ ובסוף היום אני או אמא שלי היינו אוספות אותם.

"אבל זה היה מאוד מאוד קשה גם לילדים וגם כלכלית, והעמיד אותי בפני בחירה קשה. בסופו של דבר עזבתי את הלימודים והתחלתי לעבוד. הייתי חייבת לטפל בילדים שלי.

איך הצלחת להמשיך ללמוד?

"לאחר שקצת התאוששתי ב־2019 התחלתי לימודים לתואר ראשון בחינוך במכללת אונו. הם מאפשרים ללמוד יומיים בשבוע, חלק בזום. אני אמורה לסיים את התואר הזה ב־2023 ואני מתכננת להמשיך ללמוד ולעשות הסבה לסיעוד, ואז תואר שני בסיעוד. אני רוצה להיות אחות ראשית.

"למזלי בתקופת הקורונה יכולתי להמשיך לעבוד.

"חשוב לי שכולם ידעו שאישה יכולה. אחד הדברים שחסרים מאוד לנשים עובדות כמוני אלו מסגרות לילדים - מסגרות שיעזרו לילדים להתפתח ולנשים לעבוד. אני שלחתי אותם ללמוד שחייה באופן פרטי ב־YMCA, והם גם הלכו לחוג טקוונדו. אני לא רוצה להשאיר אותם בבית מול המחשב כל היום, וגם לא מרשה להם להסתובב ברחוב ללא מעש ולהידרדר למעשים לא טובים."

ו. ראיון עם ה.ק.[50]

דוגמה להשתתפות בתוכנית מעגלי תעסוקה.

"אני גרה בשכונת ג'בל מוכאבר, בת 40, גרושה + 4 ילדים (בגילאי 14-25). סיימתי 8 שנות לימוד. ב־ 10 השנים האחרונות עבדתי בעבודות זמניות ובשאר הזמן התייצבתי בשירות התעסוקה וקיבלתי קצבת הבטחת הכנסה מביטוח לאומי. היום אני עובדת כסייעת למורה בבית ספר, 15 שעות בשבוע.

"למרות שמשירות התעסוקה קיבלתי הפניות רבות לעבודה, כולן לעבודות ניקיון, בסופו של דבר את כל העבודות שעבדתי בהן בעבר, וגם העבודה שאני עובדת בה היום, מצאתי בעצמי.

"לכל עבודות הניקיון ששלחו אותי אליהן לא התקבלתי כי יש לי רגישות לחומרי ניקיון. עברתי בשירות התעסוקה ועדה לקביעת כושר עבודה, אבל הוועדה לא ציינה בהחלטתה שיש לי מגבלה כזאת, אז המשיכו לשלוח אותי לעבודות ניקיון.

"ביקשתי לא מזמן ממתאם ההשמה בלשכת התעסוקה להשתתף בקורס מדריכי התעמלות אירובית, והוא אמר שאוכל להתקבל לקורס רק אם אעבוד 15 שעות בשבוע. הלכתי גם לקורס עברית פעם במכללת אומגה, אבל נאלצתי לפרוש באמצע כי התחלתי לעבוד."

השתתפת בקורסים של מעגלי תעסוקה?

"השתתפתי פעמיים. בפעם הראשונה עשיתי קורס מחשבים, שהיה קורס טוב.

"בפעם השנייה השתתפתי בקורס בנושא "איך לחפש עבודה" שהמשתתפות קוראות לו: "קורס תחנת רכבת". זה קורס שמתחיל כל חודש מחדש. עשיתי את הקורס הזה שוב ושוב מחודש ספטמבר עד אמצע ינואר. זה קורס שמתנהל פעמיים בשבוע, כל מפגש בן שעתיים, והמדריכים בו מתחלפים.

"במהלך הקורס נתנו לנו משימה אחת בכל מפגש - לחפש עבודה בפייסבוק - כל אחד בטלפון האישי שלו. חוץ מזה לא הייתה הנחיה, המדריכים לא עברו בין המשתתפים לעזור לנו, וכל מפגש היה זהה למשנהו. אני לא מרגישה שלמדתי דבר בקורס הזה, והוא לא שיפר את היכולת שלי למצוא עבודה.

"חלק מהמדריכים היו הגונים, ולאחרים היה יחס לא טוב כלפי המשתתפים. למשל בחודש ינואר המדריכים בקורס הודיעו לנו שמעכשיו אסור לצאת לשירותים במשך השעתיים של המפגש, אסור לדבר, אסור לצאת מהכיתה מכל סיבה שהיא. אמרו שזו הנחיה משירות התעסוקה.

"לא מזמן אחת המדריכות איימה להזמין משטרה בגלל ששני אנשים דיברו ביניהם. אחד מהם שאל למה, וטען שדיבור בשיעור אינו מצדיק הזמנת משטרה. היא פשוט אמרה לו לצאת מהכיתה. הוא לא הסכים לצאת, ואז היא הזמינה משטרה והם לקחו אותו. הוא לא היה אלים, רק דרש שיתייחסו אליו בכבוד, ולא הייתה סיבה להזמין משטרה.

50. ראיון מיום 17.2.20.

معًا - نقابة عمالية (ع.م)
מען - ארגון עובדים (ע"ר)
MAAN - WORKERS ASSOCIATION (R.A)

מען - ארגון עובדים הוא ארגון עובדים כללי המאגד עובדים בישראל. בנוסף, מאגד מען עובדים פלסטינים העובדים בישראל ובשטחי ההתנחלויות. מזה עשרים שנה מפעיל הארגון סניף במזרח ירושלים המסייע לתושבים למצות את זכויותיהם הסוציאליות, ופועל לקידום תעסוקת נשים הוגנת.

maan@maan.org.il | www.wac-maan.org

טלפון 03-5373271 | פקס 03-5373269

עיר עמים
ir amim
عير عميم

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. העמותה פועלת למען יציבות, שוויון ועתיד פוליטי מוסכם בירושלים.

mail@ir-amim.org.il | www.ir-amim.org.il

טלפון 02-6579626 | פקס 02-6233696